

---

Timo Leisiö

---

## Metsäsuomalaisten varhaisia sävelmätallenteita Östmarkin pitäjistä, Värmlannista

*Östmark* merkitsee nykysuomeksi 'Itäistä rajametsää'. Östmark on Ruotsin läntisin pitäjä, ja nimen pitäjälle ovatkin antaneet norjalaiset, joille tämä *mark* oli aiemmin ollut Värmlannin vastaista rajaseutua, kunnes Ruotsi valloitti sen itselleen. Savolaiset suvut olivat muuttaneet sen asumattomiin metsiin jo 1600-luvun alkupuolella, ja Östmark kuten myös rajan norjanpuoleinen Grue Finnskog, olikin lähialueineen ollut Suomesta muuttaneen finne-väestön<sup>1</sup> alkupe räisen kulttuurin sitkeää elinaluetta. Suomen kieli on sielläkin sammunut, vaikka finnet muistavat yhä pari suomenkielistä laulua<sup>2</sup>.

Metsäsuomalaiset ovat 1500-luvun puolivälistä alkaen Keski-Skandinaviiaan muuttanutta moniheimoisista väestöä, jonka kielessä kuuluu niin savolaisia kuin keskipohjalaisia ja laatokkalaisiakin aineksia. Se eli lähinnä luontaiselinkeinojen ja kaskeamisen avulla skandinaavien muutoin itsensä asuttamattomissa metsissä<sup>3</sup>, joita kasvaa eteläisen Skandinavian jokienvälisillä vaara-alueilla.

Metsäsuomalaiset säilyttivät perinteensä niin kauan kuin heidän oli mahdollista kasketa. Vuoriteollisuuden etuja myötäillyt laki kielsi 1700-luvulla metsien polton viljelystarkoituksiin. Kansakoululaitos Ruotsiin tuli 1800-luvun jälkipuolella.<sup>4</sup> Tämän kaltaiset tekijät ovat muiden ohessa vaikuttaneet niin, että metsäsuomalaiset skandinaavistuivat. Suomen kielen parhaat taitajat kuolivat 1950- ja 1960-luvuilla, mutta metsäsuomalainen kulttuuri ei sinänsä kuollut. Se muuttui ruotsin- ja norjankieliseksi ja sitä kautta keskiskandinaaviseksi itämerensuomalaisuudeksi, johon liittyy ei-skandinaavisia kulttuuripiirteitä. Näiden identiteettinsä muuttaneiden jälkeläisistä tunnettuja ovat Norjan puolella mm. kirjailija Åsta Holth (jonka yhtäkään teosta ei ole käännetty suomeksi) sekä säveltäjä Rikard Nordraak, Norjan kan-

---

<sup>1</sup> Koska termi *suomalainen* on tässä yhteydessä valtaosin anakronismi, käytän sen sijasta sanaa *finne*. Poikkeuksena kuitenkin on jo vanhastaan vakiintunut termi *metsäsuomalainen*. Oslon koillispuolisesta suomalaisasutuksesta ks. Østberg 1978, 17–.

<sup>2</sup> Ks. Turesson 1964 sekä Leisiö 1995.

<sup>3</sup> Perustiedon metsäsuomalaisen asutuksen varhaisvaiheista antaa Tarkiainen 1990.

<sup>4</sup> Mainio kuvaus vuosisataisesta kehityksestä Taalainmaalla on Almegård 1993.

sallislaulun säveltäjä. Ruotsissa arvostettuja ovat mm. runoilija Dan Andersson sekä sosiaalidemokraattisena poliitikkona tunnettu Tage Erlander. Ja heidän kulttuurinsa yhtenä jälkenä on Skandinavian tunnetuimpiin harmonikkasävelmiin kuuluva *Livet i Finnskogarna* eli *Elämää suomalais-metsissä*.

Suomalaiset kielen- ja perinteentutkijat kiersivät fonografeineen laajalti suomalais-ugrilaisilla alueilla (paitsi Suomessa). Heistä kaksi tallensi ääninäytteitä myös metsäsuomalaisten keskuudessa. Sittemmin folkloristiikan professoriksi nimitetty Väinö Salminen tallensi lieriöille laulukatkelmia vuonna 1905 ja itämerensuomalaisten kielten professori Lauri Kettunen vuonna 1926. Nämä äänitteet ovat säilytteillä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Äänitearkistossa (SKSÄ). Kummatkin vierailivat samoilla seuduilla eli Värmlannin Östmarkissa ja sen ympäristöissä.

Väinö Salminen vieraili v. 1905 Hollannin kylässä (ruots. Hollandstorpet), jossa tuolloin asui ruotsalaisine vaimoineen vanha finneäijä nimeltään Puro-Juhon Pekka<sup>5</sup>. Pekan isä, siis Puro-Juho itse, oli finniin keskuudessa tunnettu väkevänä tietäjänä (*ysö runo*), joka kykeni komentamaan susia ja kutsumaan Ukon sadetta antamaan. Tästä näkökulmasta voisi sanoa, että Pekan lyhyet äänitallenteet edustavat perinteen ensimmäistä elämää, käyttäkseni tätä Lauri Hongon<sup>6</sup> kehittämää ilmaisua. Salmisen jäljiltä on säilynyt kaikkiaan 10 lyhyttä äänitettä. Ne ovat erittäin kiinnostavia.

21 vuotta myöhemmin ylioppilas Lauri Kettunen matkasi Östmarkiin ja fonografoi siellä samaisen Puro-Juhon Pekan laulunpätkiä vuonna 1926, jolloin Pekka oli jo 70 vuoden ikäinen. Kettunen äänitti muidenkin lauluja<sup>7</sup>, ja vaikka tallenteita on kaikkiaan 11, tosiasiaksi jää, että kovin harvan finniin ja suomalaisen lauluperinteestä on säilynyt äänijälki ennen Erkki Ala-Könnin sodan jälkeen käynnistämää tallennustyötä.

Tulen seuraavassa esittelemään SKS:n äänitearkiston kyseisiä metsäsuomalaisäänitteitä. Laulujen nimet ovat kirjoittajan valitsemia. SKS:n Äänitearkiston lähdetiedot on merkitty kunkin nuottiesimerkin alle. Nuotinnusten julkaiseminen tapahtuu tässä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehen, professori Anna-Leena Siikalan, ystävällisellä luvalla. Transkriptiot ovat kirjoittajan tulkintoja.

<sup>5</sup> Heistä on lähemmin kirjoittanut mm. Kettunen 1960, 24–31.

<sup>6</sup> Honko 1990, 93–121.

<sup>7</sup> Vasta työn loputtua havitsin, että äänitteistä yksi (SKSÄ A 299/50b on jäänyt nuotintamatta. Se oli Kaisa Vilhaisen laulu ja samanlainen kuin nuottiesimerkki 10.

## 1. Rakkauden takia mä Tampereelta läksin (A 502/23)

Puro-Juhan Pekka lauloi tämän laulun Väinö Salmiselle kesällä 1905 ollessaan 49 tai 50 vuoden ikäinen. Kyseessä on laulun varhaisin dokumentti, sillä se lienee ensi kerran julkaistu arkiveisuna Kuopiossa vasta vuonna 1915 nimellä *Rakkauden laulu: Rakkauden takia minä Suomesta läksin*<sup>8</sup>. Toisaalta laulu lienee syntynyt jo 1800-luvun lopulla, sillä se oli kirjoitettu ”kansanlaulun” nuotteille vuonna 1907 Ylä-Satakunnan Siikaisissa<sup>9</sup>.



Rak-ka-u-den ta-ki-a mä Tam-pe-reel-ta läk-sin, vaik-ka Suomi o--li syn-ty-mä-maa-----ni

Hei--la-ni it----ki, ja kas----von-sa peit---ti, ja lu-pas ol--la ar--ma-----ha-ni

Ja mi--tä mi-nä hei--lal-la te-----ki----sin----kö, näin o-mam mam-mal lap---si

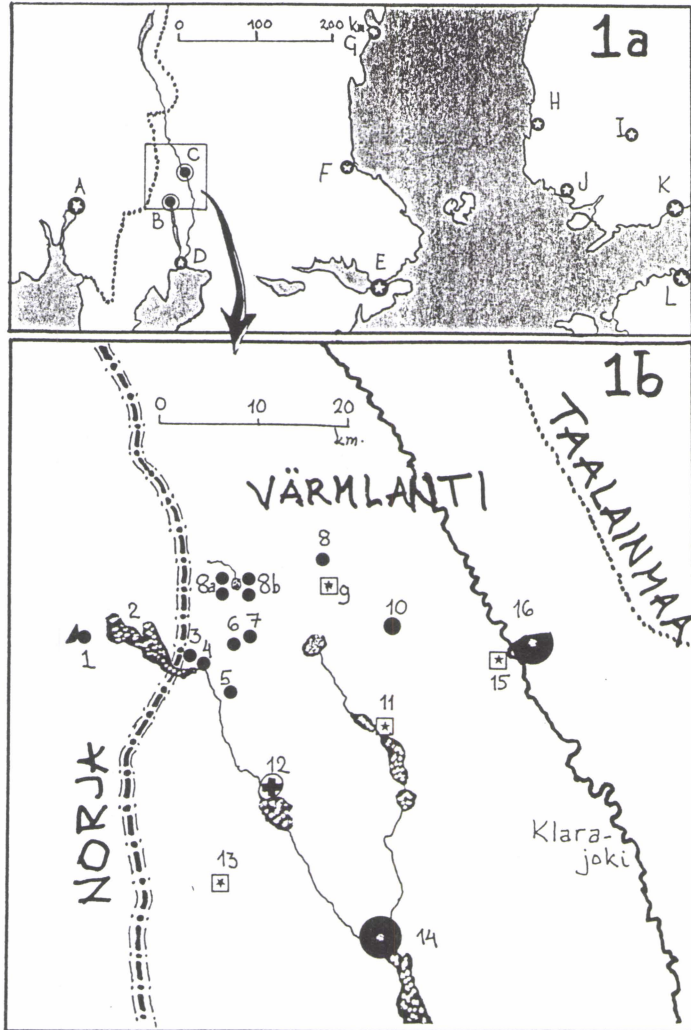
Sa-no-vat he hei-li---ä mi-nul--la ei o--le--van, on täl---lä-kin ker-taa kak---si.

**Nuotti 1.** Puro-Juhan Pekkan hitaanhartaasti esittämä rekilaulu vuodelta 1905. (SKSÄ: A 502/23. Väinö Salminen, ph 307, 1905. Hollanti, Östmark Puro-Juhan Pekka.). Äänitteen laatu on erinomainen.

Laulun yläsatakuntalainen variantti etenee aiolisessa moodissa, kun Pekka taas lauloi sen harmonisessa mollissa. Länsi-Suomen ja Kannaksen modaalinen rekilauluperinne ei ehkä ollut koskaan kotiutunut metsäsuomalaisalueille, minkä vuoksi Puro-Juhon Pekka oli muuntanut sävelmää itselleen tutumpaan tonaaliseen suuntaan?

<sup>8</sup> Hultin 1931, sivu 69. Arkin julkaisi A. Hakkarainen kahden muun laulun keralla.

<sup>9</sup> SuKaSäv IV: n:o. 4000. Siikainen 1907.



**Kartta 1a.** Tämän kirjoituksen aineisto on vähäiseltä alueelta Östmarkin kirkonkylän luoteispuolelta. Kartta 1b on suurennos kartan 1a neliöstä, jossa näkyvät kaksi kaupunkikeskusta, Torsby ja Stöllet. Kirjaimet osoittavat seuraavia kaupunkeja: *A* = Oslo; *B* = Torsby Fryken-järven päässä; *C* = Stöllet Klarajoen itärannalla; *D* = Värmlannin läänin pääkaupunki Karlstad Vänern-järven rannalla; *E* = Tukholma; *F* = Gävle; *G* = Sundsvall; *H* = Pori; *I* = Tampere; *J* = Turku; *K* = Helsinki; *L* = Tallinna.

**Kartta 1b.** Östmarkin pitäjän suomalaiskyliä (kursivoidut nimet) sekä Pohjois-Värmlannin ja Kaakkois-Norjan muita paikkoja. Kartalla 1 = *Grue*; 2 = Eteläinen Rögden-järvi, jonka itäpää on Ruotsin puolella ja josta lähtevä Rördån virtaa kohti Östmarkin kirkonkylää. 3 = *Mulldusen*; 4 = *Röjdåfors*; 5 = *Hollandstorp*; 6 = *Mulltjärn*; 7 = *Juhoila*; 8 = *Anttila*; 8a = *Viinikka* ja *Karvala*; 8b = *Vaisila* ja *Väliaho*; 9 = *Nyskoga*; 10 = *Digerberget*; 11 = *Vittsand* (kirkonkylä); 12 = ÖSTMARK; 13 = *Lekvatnet*; 14 = *Torsby*; 15 = *Norra Ny*; 16 = *Stöllet*.



Rak-ka-u-den ta-ki---a ma Tampe-reelta läh--din vaikk' oli syn-ty-mä -- maa----ni.

Hei -- la-ni it -----ki ja kas---von-sa peit --ti, ja lu-pas ol-la ar - ma - ha ----- ni.

**Nuotti 2.** Edellisen rekilaulun yläsatakuntalainen variantti vuoden 1907 Siikaisista J. Koiviston nuotintamana. (SuKaSäv II, n:o 4000.)

Käsitykseni mukaan satakuntalainen melodia palautuu latinankieliseen hymniin *Dies est lætitiæ*, joka oli Suomessa tunnettu jo keskiajalla, ja joka esiintyy kokoelmassa *Piæ cantiones*. Se oli tunnettu varhain myös Ruotsissa virtenä *Een Jungfru födde itt barn idagh*.<sup>10</sup> Mutta itse maallisen rekisävelmän oli täytynyt syntyä Suomen puolella, ehkäpä juuri maan lounaisessa osassa, mihin Siikainen ja Tampere saattavat viitata. Tässä en puutu lähemmin itse laulun mahdolliseen taustaan, mutta selkeänä päätelmänä on se, että Pekka oli omaksunut laulun joskus vuoden 1900 tietämissä joltakulta Suomesta saapuneelta kulkijalta. Oliko Pekan laulama muunnos kehittynyt Östmarkissa, vai oliko se jo alkuperin ollut kaltaisensa, jää tässä hämäräksi. Östmarkin sävelmä on kuitenkin sama kuin Siikaisten.

Kansanlaulun historian kannalta äänite on tavattoman kiintoisa. Se antaa mielikuvan joskus 1700-luvun aikana syntyneestä länsisuomalaisesta laulutyylistä, jolle oli ominaista hidas tempo, hartaus ja melodiankuljetuksen koristeellisuus. Itse teksti seuraa erikoista rekimetriä, joka näyttäisi johdetun suoraa ns. kalevalamitasta<sup>11</sup>, mutta jossa on omalaatuista riimitystä ja seitsemälle painolliselle tavulle pohjautuva säeparirakenne<sup>12</sup>:

**Rakkauden takia ma Tampereelta läksin, vaikka || Suomi oli syntymämaani. 4+3= 7**  
**Heilani itki ja kasvonsa peitti, ja || lupas olla armahani 4+3= 7**

Äänite on mielenkiintoinen sen vuoksi, että se on varhaisin suomenkielisen rekilauluesityksen dokumentti. On vaikea uskoa, että laulutyyli olisi ollut erilainen Suomen puolella kuin Etelä-Norjan ja Keski-Ruotsin metsäsuomalaisalueilla vuosisadan alkupuolella. Toisaalta tämä 90 vuoden takainen laulu osoittaa, miten tarkkaan Skandinavian finnenuoret seurasivat sitä, mitä Suo-

<sup>10</sup> Haapalainen 1976, 75–76.

<sup>11</sup> Kalevalansävelmää on erityisesti tutkinut Ilkka Kolehmainen 1977.

<sup>12</sup> Ks. tästä esim. Asplund 1981, 95–97 ja Leisiö 1986, 46–49 (lajit VII.R.–VII.AnR.).

men puolella tapahtui. Tämän kaltaisia nuortenlaulujahan on säilynyt Skandinaviassa muitakin<sup>13</sup>.

## 2. Kosiskellessa

Tässä kyse on edellisen lailla tyyliään suhteellisen uudenaikaisesta laulusta, jossa on peittelemättömän eroottinen teksti. Sävelmä tuo välittömästi mieleen Tuomari Nurmion laulun, jossa kulkija ”käy tuhannen kapakan kautta”. Melodia etenee vanhakantaisen siliän eli 6/8-valssin tapaan, jossa paino on ensimmäisellä tahtiosalla ja rytmi tiheä. Tässä melodian muotoilu on kuitenkin kovin vapaata.

*Kosiskellessa*-laulun tallensi ensimmäisen kerran Väinö Salminen Värmlannissa, Östmarkin Mullikiärnän kylässä (ruots. Mulltjärn) kesäkuun 30. päivänä 1905 (nuottiesimerkki 3). Miespuolinen esittäjä jää tässä tuntemattomaksi. Nuottiesimerkin 3 kolmas tahti (*innoillaan*) on arvattavasti teknisen virheen seurausta: kun fonogrammin sisältö oli SKS:ssä siirretty ääninauhalle, neula oli toistanut kahdesti tuon sanan. Kun toisto jätetään analyysissä huomiotta, laulu on suhteellisen puhdasmuotoinen siitä huolimatta, ettei laulaja aina piittaa 3/8-metristä, vaan lisää tahtiosia niin, että jotkut 1/8:t laajentuvat 2/8:ksi. Tästä syystä laulu etenee vaihtoiskuisena (3/8+2/8).

Vit-tuin o-li in-noil-laan, [[innoillaan]] kyr-päin o-li kal-lel-laan

Tul-kaa-pa hy-vät ty-töt polokase-maan, niin kuin teitten il---lal---la----i.

**Nuotti 3.** *Kosiskellessa*-laulu Väinö Salmisen tallenteena v. 1905. (SKSÄ: A 503/2c. phon. 311, V. Salminen, Östmark.).

Lauri Kettunen fonografoi laulun uudestaan vuonna 1926, jolloin laulajana oli 77-vuotias Daniel Mickelson eli Taneli Multiainen Multuusan (= ruots. Mulldusen) kylästä Östmarkissa (nuottiesimerkki 4). Tästä Tanelista ovat kertoilleet sekä Kettunen että Ernst Lampén<sup>14</sup>.

<sup>13</sup> Äänitteenä on säilynyt esimerkiksi SKSÄ: A 77/7 vuodelta 1954, jolloin Pertti Virtaranta laulatti Värmlannin Vitsandissa 75-vuotiaasta Lina Erikssonia. Laulun notaatio julkaistaan kirjoittajan artikkelin *Musik och identitet i Finnskogar* yhteydessä. Artikkelin ilmestynyt vuoden 1996 kuluessa (Finnkulturcentrum, Torsby, toimittajana on Håkan Eles).

<sup>14</sup> Kettunen 1960, 95–96. Lampén 1925, 185–191.

a Vit -- tu o - li il - lol - laan, kyr - päin o - li kal --- lel --- laan,  
tul -- ko -- a jo koh -- ta hoi - vai - le - maan, niin kuin teit - ten il ---- lal -- la.

b Vit --- tuin o - li il - lol -- laan, kyr - päin o - li kal --- lel --- laan,  
tul -- ko -- a jo koh - ta hoi - vaile - maan, niin kuin teit - ten il ---- lal ---- la.

**Nuotti 4.** *Kosiskellessa*-laulu Lauri Kettusen kahtena tallenteena vuoden 1926 kesäkuulta. Laulaja oli 77-vuotias Taneli Mikonpoika Multiainen (SKSÄ: A 299/75; fonogr. Kettunen 69a). Variantit ovat lieriöllä peräkkäin. b-muunnos antanee selkeämmän kuvan sävelmän rakenteesta, mutta yhdessä ne kuvaavat laulajien tapaa muunnella. Varsinkin Ernst Lampén piti Tanelia taitavana laulajana tavattuaan tämän paria vuotta äänitteen tallennusta aiemmin. Ei siis ole ajateltavissa, ettei Taneli olisi osannut laulaa. Tulkinta on enemmänkin tehtävä siihen suuntaan, että hän muunteli melodiaa oman perinteensä mukaan vapaudella, joka edustaa vanhaa itämerensuomalaista traditiota, ja joka on varsin kaukana nykyisestä tavastamme suhtautua musiikkiin.

Nuottiesimerkin 4 äänitteet eivät ole helposti ymmärrettävissä, mutta nuotinnokset ovat nyt tyydyttävässä asussa. Teksti pohjaa paljolti kummankin katkelman yhteistulkinnan johtamaan tulokseen. Tekstisisältö on kuitenkin vain aavistuksen kautta ymmärrettävissä. Laulu alkaa kaksisäkeisellä johdannolla, jossa laulaja kuvaa vartalon eroottisten alueiden tilaa työpäivän päätyttyä: toinen oli *illollaan* eli luultavasti 'paljaana' ja toinen oli *kallellaan*. Johdannon jälkeen miehinen laulaja esittää vapaille neidoille kollektiivisesti kohdistamansa kutsun saapua samanlaiseen seksuaaliseen iloitteluun, josta laulajalla on jo miellyttäviä muistoja aiemmilta illoilta. Metsien miehinen mies kaipailee naisen hoivailua.

Tekstin metrinen rakenne edustaa riimillisesti käsiteltyä piiloanakruuttista kahdeksannousua, jota esiintyy myös suomalaisessa laulustossa. (Esimerkkinä vaikkapa piirileikkilaulu SuKaSäv II, 2990: *Kun mä menin sinne päin, ystäväni tänne jäi, siinä meni onneni, hän on paras turvani*, jossa alleviivatut tavut edustavat painoa.). Mitassa sekä esisäe että jälkisäe päättyvät nousuun ja säkeiden välissä on aina painon pituinen tyhjiö<sup>15</sup>. Kaavassa + edustaa painollista nousua,

<sup>15</sup> Termistä *piiloanakruuttinen kahdeksannousu* ks. Leisiö 1986, 54–55.

- laskua ja *ø* tyhjiötä, joka ei täyty tekstillä, mutta joka on metrisesti (eli ajassa) olemassa:

+ - + - + - + *ø* | + - + - + - + *ø*

Laulajat ovat kuitenkin käsitelleet esimerkkien 3 ja 4 kolmatta säettä hyvin vapaasti: sisällöllisesti keskeinen lemменkutsu sisältyy juuri tähän säkeeseen, ja sanojen pakkolisä vaikuttaa heti syntaksiin, joka muuttuu notaatiossa monimutkaiseksi, mutta jonka laulajat toteuttavat aina kiintoisan mutkattomasti. Tonaalisesti melodia liikkuu laskevasti sävelten  $a^1-d^1-a$  muodostaman kehikon varassa niin, että variantti 4a etenee  $d$ -mollissa ja 4b etenee  $d$ -duurissa. Varianttien esittäjä oli sama henkilö, ja tallenteet oli tehty peräjälkeen.

Tekstin ja melodian rakenne viittaavat selvästi laulun kuuluvan 1800-luvun jälkipuolen tyylipuutteisiin. Voitaisiin tavallaan sanoa, että laulajiensa kannalta se oli kuulunut heidän nuoruutensa tai parhaan miehuutensa aikaisiin uutuuksiin, nykykielellä: hitteihin. Tässä on kuitenkin mahdoton sanoa mitään siitä, oliko itse teksti syntynyt Skandinavian finne-kulttuurissa vai oliko se Suomesta omaksuttua ainesta. (Henkilökohtainen oletukseni on kuitenkin se, että runo on finne-peräinen, melodian rakenne taas joko ruotsalais- tai suomalaisperäinen.) Sen sijaan laulujen esitystapa edustaa melodiankuljetuksen ja metrinksittelyn hyvinkin arkaaista traditiota, jolle oli ominaista suuri vapaus ja vapauden mukanaan tuoma muuntelevuus. Itse asiassa muuntelu on jo sitä luokkaa, että läntisten arviointiperusteiden mukaan laulajat eivät näytä osaavan laulaa lainkaan. Oma tulkintani on kuitenkin aivan toinen.

### 3. Yksinäisyys

Väinö Salmisen äänitteistä merkillisimpiä on tuntemattoman miehen laulama sävelmä, joka tallentui fonogrammille kaiketikin kesäkuun 30. päivänä 1905 Östmarkin Mullikiärnän kylässä Norjan ja Ruotsin välisen vaaran itärinteellä (nuottiesimerkki 5). Tulkinnan seurauksena annan laululle nimen *Yksinäisyys*.

Teksti lienee alun perin ollut seuraava:

*[Huolettaa, huolet]taa,  
minä vaevainen kerron:  
"kuolem\_pois, kuolem\_pois,  
jos en sua naija".*



a [huo-let-]---taa mi--nä vae-vai-nen ker-ron:  
Kuol-lem pois, kuol- lem pois, jos en sua nai- ja.

b [huo-let-] ---taa, mi--nä vae--vai-nen ker---ron:  
Kuol- lem pois, kuol-- lem pois, jos en sua nai--ja.

**Nuotti 5.** Laulun *Yksinäisyys* kaksi muunnosta, jotka ovat peräkkäin samalla Väinö Salmisen 1905 äänittämällä fonogrammilla (SKSÄ: A 503/2a-b: ”Kuolen p.” ja ”K-”). Väinö Salminen ph 311.). Molemmat tallenteet ovat katkelmia. Kaikki hakasuluisa oleva on kirjoittajan tulkinnan pohjalla tapahtunutta lisäystä. Tässä kuten muissakin nuottiesimerkeissä teksti on pyritty kirjoittamaan niin kuin se on äännetty. Katkelmista on jäänyt säkeiden alut pois kai siitä syystä, että laulaja oli alkanut laulun ennen kuin Salminen oli ehtinyt käynnistää fonografiaa.

Ensi alkuun arvelin, että laulu edustaa jonkinlaista hyperromanttista rakkauslaulua, joka oman aikamme estetiikan näkökulmasta on jopa epämiellyttävän surkeaa. Mutta vähin erin tuon lyhyen katkelman idea alkoi tulla esiin ja laulun todellinen luonne selkiytyä. Tässä laulussa piilee itsensä tyystin yksinäiseksi tunteneen metsäläisen tuska, joka syntyy täyttymättömästä halusta olla yhteydessä muihin ihmisiin. Onneksi Väinö Salminen oli kirjoittanut samalla matkallaan ylös tekstin, joka oli saneltu hänelle Nyskogan kylässä hieman Mullikiärnästä koilliseen, ja joka julkaistaan tässä uudelleen<sup>16</sup>:

*Voi veikkonen, voi veikkonen,  
joten kauas jouvuin.  
Puut huikkaa, maat luikkaa  
minä vaivanen tääll oon:*

*Huolettaa, huolettaa,  
jott on ysö vaiva,  
kuolem pois, kuolem pois  
jott en minä soa naija.*

Toisin sanoen ”minä” oli joutunut kauas kotoaan ja oli aivan yksin, kuuli vain puiden ja maan puhuvan. Yksinäisyys oli muodostunut kuolemantuskaksi, sillä laulajalla ei ollut mahdollisuutta etsiä itselleen edes aviopuolisoa.

<sup>16</sup> SKVR VII<sub>5</sub>, 21: Nyskoga 1905.

Laulusta on säilynyt kolmaskin äänite (nuotti 6). Sen esitti vuonna 1926 Lauri Kettuselle Östmarkin Karvalassa syntynyt Kaisa Vilhuinen (Hendrikson), finniin kulttuurin luova tuntija ja Kettusen suuri idoli<sup>17</sup>.

voe veik--ko-nen mi-ten kau-vas jou-vun  
 Voe ve-ik-ko-nen, voe veik--ko-nen, mi-ten kau-vas jou-vun  
 Muut huik--ko-a, muut huik--ko-a, mi-nä vai-va-nen tiäll' oon.  
 Muut huik--ko-a, muut huik-ko--a, mi-nä vai-va-nen tiäll' oon.  
 Huo---let --- taa, huo--let----taa, jott' on y--sö vai -- va,  
 Huo -- let - taa, huo--let ----taa, jott' on y -- sö vai - va,  
 Kuo - lem pois, kuo- lem pois, jos en suan nai -- ja,  
 kuo---lem pois, kuo -- lem pois, jos en suan nai --- ja.

**Nuotti 6.** Laulun *Yksinäisyys* muunnos Kaisa Vilhuisen mukaan vuodelta 1926. (SKSÄ: A 299/50a, Lauri Kettusen fonogrammi 63a.) Laulaja oli aloittanut laulunsa ennen kuin fonografän rulla oli alkanut pyöriä.

<sup>17</sup> Kettunen kertoo Kaisa Vilhuisesta mm. muistelmissaan (Kettunen 1960), ja tämän kertomia tekstejä on runsaasti mm. teoksessa Kettunen 1935.

Kaisa Vilhuisen laulu vastaa Suomen Kansan Vanhojen Runojen metsäsuomalaiskokoelmassa olevaa tekstiä n:o 22, jonka Kettunen oli Vilhuiselta kirjannut seuraavasti<sup>18</sup>:

<i>voi veikkonev_voi veikkonen</i>	<i>Huolettaa, huolettaa,</i>
<i>mitej kauvas jouvun</i>	<i>jott on ysö vaiva.</i>
<i>muut huikkaa, muut huikkaa</i>	<i>kuolem_pois, kuolem_pois</i>
<i>minä vaivanen tiäll_oon</i>	<i>jotten sua naija.</i>

Vilhuinen käytti samaa melodiaa kuin anonyymi laulaja oli käyttänyt vuonna 1905 (ks. nuottiesimerkkiä 5). Tekstin sisällön ymmärtäminen oli käynyt laulajille hataraksi, mikä näkyy mm. viimeisen rivin tulkinnoissa. Joissakin se oli tajuttu ajatukseksi 'jos en saa avioitua', toisissa taas 'siksipä en voi avioitua'. Musiikillisesti melodiat liittyvät runolaulun tyyliin. Sävelmä etenee syllabisesti, mutta melodia on kaikkea muuta kuin kiinteä. Tähän ominaisuuteen törmää miltei kaikissa tallentuneissa esityksissä, mutta pitkän päälle on pakko tulla tulokseen, ettei alituisen muuntelun syynä ole laulajien taitamattomuus, vaan laulujen esittämisen perinteinen tyyliominaisuus, jonka seurauksena laulajat muuntelivat tavattomasti melodian rakennetta.

Esimerkissä 4 Vilhuinen etenee kolmijakoisesti pentakordissa, joka jatkuu toonikan  $a^1$  alajohtosävelellä  $g^1 \sim gis^1$ . Melodia on selvästi kaksisäkeinen siten, että ensin on kahdesti toistuva esisäe ja sen komplementtina niin ikään kahdesti toistuva jälkisäe. Nämä muuntuvat kaiken aikaa, mutta laulun perusrakenne on aabb aabb aabb.... Alajohtosävelen keskeinen asema näkyy melodian rakenteessa, mutta sävel saattaa olla tonaalisen musiikin suhteellisen myöhäperäistä vaikutusta, sillä laulu pysyy rakenteellisesti jykevänä, vaikka sen laulaisi korvaamalla alajohtosävelen  $g^1 \sim gis^1$  perussävelellä  $a^1$ .

Laulun varhaiset muunnokset esimerkiksi 5 ovat tonaalisesti kiintoisat. Tuntematon mieslaulaja käytti 1905 samaa melodiaa kuin Vilhuinen, mikä jo sinänsä on mielenkiintoinen yksityiskohta. Mutta hän pysytteli tetrakordin, ei pentakordin sisällä, ja häneltä puuttuu alajohtosävel tykkänään. Salminen oli äänittänyt katkelman kahdesti. Syy ei ehkä ollut siinä, että Salminen oli myöhästynyt äänityksen aloittamisessa, vaan siinä, että laulaja oli itse tyytymätön: hän oli erehtynyt siirtymään lopussa lyydiseen kadenssiin ( $a^1-h^1-a^1-g^1-f^1$ ), joka ei laisinkaan kuulunut runolaulun tyyliin, ja joka siis saattoi kuullostaa laulajasta itsestään virheeltä. Toiston yhteydessä (nuotti 5b), kadenssi *jos en sua naija* on selkeästi ominainen itämerensuomalaisten arkaaiselle melodiikalle, jota on sekä kalevalaisessa laulussa että mm. Etelä-Pohjanmaan paimenten pillisävelmissä<sup>19</sup>.

<sup>18</sup> SKVR VII<sub>5</sub>, 22: Östmark (Karvala). Kettunen 55, 1926.

<sup>19</sup> Ks. Leisiö 1988, nuottiesimerkkejä sivuilla 339 ja 341.

#### 4. Kips kilo karjaan

Marjatta Johansson Tenhuinen lauloi Väinö Salmisen mukanaan kantamaan fonografiin kesäkuun 30. päivänä 1905 lyhyen katkelman Mullikiärnän kylässä. Marjatta oli silloin 49-vuotias (nuottiesimerkki 7). Laulu tunnetaan Suomen puolella tuutulauluna *Kips kilo karjaan*, ja Marjatan laulukatkelman teksti kuuluu seuraavasti:

<p>– – [tie]l-le, tie viisas kylään kylästä löysin mie maman leipomasta, tyttären taputtelemasta.</p>	<p>Akka mullen koakun leipoi, koakun minä koirall,   [koira] mullen oravan haukkui, oravan minä [possoll'] – –</p>
---	--

Esimerkissä 7 oleva tallennepari on kiintoisa. Ensinnäkin Marjatta Tenhunen oli alkanut laulun ennen laitteen käynnistymistä. Näin säkeestä on säilynyt oikeastaan vain viimeinen tavu. Hän jatkoi laulua uudella runotyylissä etenevällä johdantosäkeellä (a rivillä 2), mutta sitten tulee 3. rivillä säepari a<sup>i</sup>, joka on motiivisesti a:n johdos, mutta joka kuullostaa ällistytävästi laatokankarjalaiselta itkulta. Sen jälkeen laulaja palaa runotyyliin (a–b a–b). On vaikea ajatella Tenhusenkaan olleen laulutaidottoman. Säeparin perusteella voisikin arvella, että hän oli kuullut itkuvirttä tai jotain sen jäänteinä ollutta laulanta. Oletus laatokkalaisen itkun liittymisestä Värmlannin finnekulttuuriin on aivan mahdollinen, mutta on painotettava, että jos sellaista on esiintynyt, kyse on ollut vain jonkun Laatokan Karjalasta tai Pohjois-Karjalasta muuttaneen suvun yksittäisestä perinteestä, jolla ei ole ollut laajaa levikkiä. (Toisaalta on kuitenkin todettava, että me emme yksinkertaisesti voi olla varmoja, mikä oli esim. itkun asema menneiden vuosisatojen itäisimmillä savolaisalueilla. Kuka tietää, etteivätkö itäiset syrjäsavolaiset olisi itkeneet vielä 1700-luvun Suomessa.) Laatokkalaisen perinteen oletus piirtää sisäänsä myös itäisimmän Pohjois-Karjalan. Juuri Enon, Tuupovaaran ja Kiteen alueella onkin laulettu samaan tapaan kuin Tenhunen lauloi: – – *Tie minun taloon saatto, emännäiset leipomassa, tyttäret taputtelemassa* – – <sup>20</sup>.

Salminen näyttäisi pysäyttäneen fonografin toisen säeparin jälkeen, mutta käynnistäneen sen heti uudelleen, minkä vuoksi alimmalta riviltä eli kolmannelta säeparista tallentui vain sen keskiosa. (Lauseen subjektiksi kirjoittaja voi vain epäillä *koiraa*). Lopuksi Salminen oli sammuttanut koneen niin, että jälkisäkeen viimeinen sana (oletettavasti sika eli *possa*) jäi tallentumatta.

<sup>20</sup> SKVR VII<sub>4</sub>, 3941–3943.

-l-----le.

Tie vii-sas kyl---lään,

ky-läs-tä löy-sin mie mamman lei---po-masta, tyt-tä-ren ta-put-te-le-mas ----- ta--.

Ak---ka mul-len ka-kun lei-poi, ka-kun mi---nä koi ---- rall' -----

[Koi-ra] mul-len o-ra-van hauk-kui, o-ra---van mi---nä ...

**Nuotti 7.** Kehtolaulun *Kips kilo karjaan* muunnos Marjatta Juhannuksentytär Tenhu(i)sen laulamana vuodelta 1905. (SKSÄ: A 503/2d; Väinö Salminen, phon. 311: 30.6.1905."Finns linu")

Laulun metri pysyy runotyylin mukaisesti kaksijakoisena niin, että neljäneltä riviltä alkaen laulaja painottaa selkeästi jokaista iskuosaa (mitä nuotin 7 korkomerkit kuvaavat). Sävelmä liikkuu kaiken aikaa laskevassa pentakordissa  $e^2-a^1$ , joskin säepari saattaa päättyä alakvarttiin  $e^1$ .

Tekstianalyttisesti voidaan ensinnäkin sanoa, että tämä *Kips kilo karjaan* (*Kukko ja kana meni saunaan*) kuuluu ns. ketjurunoihin, joille on ominaista se, että säkeen yksi sana on aina seuraavan säkeen keskuksena. Toisaalta tässä on kaksi eri ketjurunoa, piirre joka oli ominaista myös Suomessa. Katkelma alkaa ahdistavan painajaismaiseen lastenlauluun kuuluvalla säkeellä *tie viisas* [= 'ohjasi', 'osoitti' < ruots. *visa*] *kylään*. Tämä nimenomaan suomalais-karjalainen runo tunnetaan nimellä *Pakeneva*, sillä se kertoo kuinka koira tai muu painajainen oli surmannut isän, äidin, siskot ja veljet, ja aikoi sitten surmata "minut", joka pakenee aidalta kuuseen, kuusesta mäntyyn, männystä sauvaan jne., kunnes lopulta *tie minut vei talohon*.<sup>21</sup> Niin ikään Suomessa *Pakeneva* on liitetty vielä vanhempaan ja kenties varhaisen rautakauden ketjurunoon *Kips kilo karjaan*, joka taas pohjautuu ikivanhaan intialaisperäiseen ketjusatuun. Tämä puo-

<sup>21</sup> Kuusi 1963, 206–207.

lestaan oli omaksuttu Skandinavian kautta itämerensuomalaiselle alueelle. Sadusta oli juuri itämerensuomalaisella alueella muodostettu lauluruno, jota on sittemmin laulettu laajalti Virossa, Suomessa ja Karjalassa<sup>22</sup>. Siitä on pantu muistiin mm. seuraavia aineksia:

## Laatokan Karjala

*Anna mulle kaakkua  
mie kaakun kalalle  
kala minulle rautaa  
mie rauan revolle  
repo minulle kultaa  
mie kullan tammille  
tammi minulle lehtiä  
mie lehdet lehmille  
lehmät minulle maitoa*

## Varsinais-Suomi

– – *Kana karas sepälle:  
Hyvä seppä, kaunis seppä,  
annas mulle kirves.  
Em mää sulle kirvestä anna,  
ennenkos Ruattista rauta tuat,  
Kana karas Ruattiin:  
Hyvä Ruatti, kaunis Ruatti,  
annas mulle rautaa,  
Ruatti hänne rauran anto,  
hän rauran sepälle,  
Seppä hälle kirveen anto,  
hän kirveen kuuseen – –  
hän jyvät possulle,  
possu hälle harjakset anto, – –  
koivu hälle lehret anto – –.*

*Kips kilo karjaan* on voinut syntyä vasta sen jälkeen, kun itämerensuomalaiset olivat alkaneet käyttää verbien aikamuotoja indogermaanien antaman mallin mukaan. Jo Kaarle Krohn oli väittänyt, että runolla olisi ollut yksi yhteinen alku koko itämerensuomalaisella alueella. Sen runoillut henkilö oli tuntenut latinan sanan *rex* (> *reko* > *repo*; *kuningas*), virolaisen sanan *kalev* (< *kale* 'kapula, kurikka' > *kaleva*; ~ *kala*) ja skandinaavisen miehennimen *Vidrik* (> *Vetrikka* > *viisikule*; *Vitsikko*). Alun alkaen runo oli saanut mallinsa kansainvälisestä kaupankäynnistä, jossa olivat mukana itämerensuomalainen kuningas, ehkä keskieurooppalainen kuningas ja skandinaavinen kuningas. Toisin sanoen idea olisi alkuleivonnan jälkeen ollut siinä, että *Kalev* antoi kukolle/minulle rautaa, kukko/minä rahtasi sen *rex-rekolle*, joka maksoi sen kullassa (tai antoi punaista kangasta), ja kukko/minä antoi osan kullasta *tammelle*, joka taas soi laulajalle hedelmällisyyttä jne. Kuten Matti Kuusi ja Martti Haavio ovat väittäneet, myyttinen maailmanpuu esiintyy alunalkuisessa sadussakin, jossa esimerkiksi ranskalaiset, puolalaiset ja venäläiset ovat määrittäneet sen tammeksi<sup>23</sup>. Kyseessä näyttäisi siis olleen indogermaanisen hedelmällisyysriitin

<sup>22</sup> Ibid., 203–204. SKVR VIII, 3326: Pöytyä.

<sup>23</sup> Ibid. 205; Haavio 1932.

muisto. Muinaisskandinaavienkin tiedetään uhranneen pyhälle tammelle mm. viljaa ja eläinuhreja

Runo kokonaisuutena viittaa aikaan, jolloin itämerensuomalaiset rannikkolaiset kävivät vapaata kauppaa keskieurooppalaisten eli eteläisten skandinaavien, germaanien jälkeläisten sekä pohjoisten länsislaavien kanssa. *Rex* oli hyvinkin saattanut lainautua *Saksansalmen* (Saksien salmen) eli *Juutinrauman* (Juuttien salmen) suunnalla eli siis nykyisen Tanskan ja Pohjois-Saksan alueilla<sup>24</sup>. Toisaalta laulun synnyn aikaan ajanlaskumme alkupuolella itämerensuomalaisia vielä asui eteläisessä Skandinaviassa ainakin nimellä vinovilot tunnettuna heimona nykyisen Smoolannin seutuvilla<sup>25</sup>. Tästä näkökulmasta runon maailma, laaja kansainvälinen kauppa esikristillisellä rautakaudella, on kaikin puolin hyväksyttävä tulkinta tästä runosta, jota on sittemmin esitetty lastenlauluna ja metsäsuomalaisten keskuudessa juuri paimenten lauluna<sup>26</sup>.

Väinö Salminen kirjoitti muistiin Marjatta Tenhusen runotekstin kokonaisuudessaan<sup>27</sup>:

*Tulpa tuikki, valkean sammutti  
minä pakensin mehtään  
mehtä mullen sauvan anto  
sauva viisas tielle,  
tie viisas kylään,  
kylästä löysin emännän leipomasta  
tyttären taputtelemasta.  
Akka mullen koakun leipo,  
koakun minä koiralle,*

*koira mullen oravan haukku,  
oravan minä posson suuhun,  
posso mullen puolet kylkiään,  
kylät minä kokolle,  
kokko mullen kost' jumalan anto – –  
niillä minä lentää luahuttelin,  
yltö merten, puolta kymmenettä  
päätäin panettamaan  
ja silkillä siottamaan.*

## 5. Kettu itki poikiaan

Värmlannin Gunnarskogissa lapsuutensa viettänyt Gunnar Turesson kertoo isänsä äidin laulaneen 1900-luvun ensikymmeninä usein ns. 'Ketunvirttä' (*Rävens visa*), ja hän onkin julkaissut laulun neljänä eri melodiana<sup>28</sup>. Sama laulu esiintyy monena muunnoksena myös varhaisilla fonogrammeilla. Vuoden 1926 kesäkuussa sen lauloi Lauri Kettuselle 59-vuotias Anna Erikson (nuotiesimerkki 8). Hän eli Östmarkin Hollannin kylässä (ruots. Hollandstorp).

<sup>24</sup> Saksilais-itämerensuomalaisista yhteyksistä ks. Leisiö 1989. Varhaisesta kansainvälisestä kaupasta ks. myös Leisiö 1996.

<sup>25</sup> Pekkanen 1984, 123–149.

<sup>26</sup> Ks. SKVR VII<sub>5</sub>, 32–35.

<sup>27</sup> SKVR VII<sub>5</sub>, 35.

<sup>28</sup> Turesson 1964, 121–123.



Ket-tu it---ki poi--ki- jaan, al- la vuor-ten voi-vot-te -- l'

Kyl-lä-pä mi-nä si-tä poil-le-ni sa-non, jot-tei mäil- lem män-nä:

Mäid on täyn -nä män-dä- päi-dä, not--kot nuo-ri-a raa-tel- lu.

**Nuotti 8.** *Kettu itki poikiaan* Anna Eriksonin laulamana v. 1926. (SKSÄ: A 299/74b. Fonogr. Lauri Kettunen 68.)

Annan melodia on selkeästi runolaulua. Metriikka on pääosin 4/8, jos kohta laulaja siirtyy kerran 5/4-metriin. Lisäksi hän käyttää laulun alussa runsaasti triolijakoa. Moodina on pieniterssinen pentakordi. Sävelmä rakentuu toistuvista säepareista. Kuitenkin tämän katkelman loppu on ilmeisesti ruotsalaisten sarvisävelmien kadensseista omaksuttua lainaa. Ylipäätään laulu on kuitenkin suhteellisen kiinteärakenteinen runosävelmä. Myös teksti on ymmärrettävää. Viimeisellä rivillä *mändäpä* lienee tarkoittanut tylppäpäistä nuolta tai pyydystä, jota metsästäjät olivat asetelleet *notkoihin*.

Laulun toisenlaisen muunnoksen esitti Ketuselle Kaisa Hendrikson (Vilhuinen; nuottiesimerkki 9), joka esiintyi laulajana jo edellä. Melodia muistuttaa monin paikoin edellistä esimerkkiä. Sävelmän moodina on pentakordi  $e^2-a^1$  niin, että toonikan  $a^1$  alapuolella on kuudentena sävelenä alajohtosävel  $g^1$ . Myös tämä laulaja vaihtelee metriikkaa (2/4 ja 5/4), mikä tapahtuu vapaasti siten, ettei hän noudata orjallisesti nelipolvitrokeeta. Teksti on pääosin esimerkin 8 kaltainen, mutta lopussa on kiintoisa lisäys. Kettu kysyy pojiltaan, mihin ketunnaikoja käytetään ja missä niitä *menee*, ja antaa itse vastauksen: *herrasmiesten hartiella, piispan pitkinä hihoina*.

Sävelmä on suhteellisen yhtenäinen, mutta variaatio on laaja. Melodian voi katsoa muodostuvan kolmesta motiivista (a, b ja c), jotka taas koostuvat yhdestä tekstisäkeestä mutta milloin yhdestä milloin kahdesta tahdista. Jos esimerkiksi 9 tarkastellaan riveittäin, laulun rakenne on seuraava:

$$a^1 b^1 // a^2 b^2 // c^1 a^3 b^3 // a^4 b^4 // c^2$$



Kuunnellessa hahmottuva rakenne on ainakin minulla seuraava. Kaikessa monimutkaisuudessaan laulu jäsenyy kahteen samanlaiseen osaan, mutta sitten, että osioiden tahtimäärät vaihtelevat ja motiivit esiintyvät jokaisella kerralla uudessa asussa:

$a^1 b^1$  (3 tahtia)  
 $a^2 b^2 c^1$  (5 tahtia)

$a^3 b^3$  (3 tahtia)  
 $a^4 b^4 c^2$  (4 tahtia)

yht.: 15 tahtia

Laulussa on 10 tekstisäettä. Säännöllisen runolaulun mallin mukaisesti siinä tulisi olla 20 kappaletta 2/4-tahteja tai 10 kappaletta 5/4-tahteja. Kaisa Vilhainen muunteli kuitenkin niin kuin näkyy esimerkissä 9. Lauluesityksessä epä-säännöllisyys näyttäisi siis olleen enemmänkin normi kuin poikkeus.

Ket---tu it--- ki po-i- ki- e al- la vuorten voivottel:  
 Jo- pa mi-nä sa- no' jot-tei mäillem männä, mäit on täynnä män-tä-päi-tä,  
 vii-jat viisasten vi--pu--ja, Lon---teet on lo--uk--ku--ja, pie-nien rah-ka-poi-ki-en,  
 Minä kysyn missä ke-tun-nah-ka mänöö? herras-miesten har-tie-la,  
 piis-pan pit-ki-nä hi---hoi-na.

**Nuotti 9.** *Kettu itki poikiaan* 61-vuotiaan Kaisa Vilhaisen laulamana kesäkuussa 1926. (SKSÄ: A 299/50c. Fonogr. Lauri Kettunen 63a. Multjärn, Östmark.)

Kaisa Vilhuinen oli laulanut virren myös toiseen kertaan, mikä oli (fonografirullien numeroinnista päätellen) tapahtunut ehkä jo päivää paria aiemmin (ks. nuottiesimerkkiä 10). Tuolloin Kaisa oli käynnistänyt esityksensä tuutulaululla *Lammin lumpeista*, mutta siirtynyt heti ensimmäisessä jälkisäkeessä *Ketunvirteen*.

[Mi - nä lao-]--lal lammin lumpeet, ke-tuv vir-ret kei-kut--te -- len,  
 Jo-pa mi-nä sa-no' jottei mäillen männä: mäit on täynnän mäntä--päi-tä,  
 vii -----jat vii ---- sas-ten vi--pu --- ja,  
 lon ----- teet oll' lo-uk -- ku--ja pie-ni-er rah-ka-poi - kien.  
 Minä kysyn missä ketun nahka mänöö? Her-ras-mies-ten har - tie-la,  
 piis ---- pan pit--ki-nä hi - hoi --- na.

**Nuotti 10.** *Kettu itki poikiaan* 61-vuotiaan Kaisa Vilhuisen laulamana kesäkuussa 1926. (SKSÄ: A 299/48: ”Minä laolal lammin lumpeet”. Fonogr. Lauri Kettunen 62d. Mulltjärn, Östmark.)

Kaisa Vilhuista oli saattanut jännittää fonografin edessä. Tästä oletuksesta huolimatta väitän, että tallentuneet sekunnit ovat jälki hänen kulttuurinsa edustajien tavasta liittää yhteen tekstiaihelmia ja käsitellä niitä laulamalla juuri niin kuin tässä oli tapahtunut kesäkuun loppupuolella 1926: perinteisten tekstien laulaminen toteutui alituisesti niin, että teorettinen nelipolvitrokee toteutui joko säännöllisesti (2/4 tai 5/4) tai sitten itämerensuomalaisittain ”luonnollisesti”, mikä merkitsee ennustamatonta epäsäännöllisyyttä, alituisia muuntuvuutta. Oleellista oli kuitenkin se, että laulaja *tunsi* kaavan, jonka mukaan säettä kohti painotavuja oli neljä. Sen tietäen laulaja osasi mm. kaksinkertaistaa tavumäärän: *jopa (minä) sano (jottei)* edustaa nelipolvisen trokeesäkeen puolikasta, ei

koko säettä. Tämä johti tyylinmukaiseen *rytmiseen tihentymään*. Ensialkuun näitä omituisilta vaikuttavia ratkaisuja kuunnelllessani arvelin, että heikkona laulajana Kaisa ei kyennyt toteuttamaan säännönmukaista asua esimerkiksi nuottiesimerkin 10 rivillä 5. Teoreettisesti se olisi muka kuulunut olla:



Minä kysyn missä ketun-nahka män-nöö?

Aineiston tarkempi tuntemus pakotti kuitenkin muuttamaan näkökulman. Kaisa hallitsi erinomaisesti tyylin ja lauloi laulunsa kuten hän oli sen itsekin oppinut. Mielestäni 1900-luvun alun Keski-Skandinavian finnet lauloivat kuten Suomen heimot menneinä vuosisatoina, ja heidän tyyliinsä selittänee sen, miksi jotkut 1800-luvun säätyläiset olivat pitäneet suomalaisia epämusikaalisina. Tuon tyylin juuret palautuvat mielestäni kuitenkin samaan inhimilliseen perustaan kuin kantaintiaanien ja saamelaidenkin laulun juuret ja sille on ominaista alituinen muuntelu ja hakeutuminen sen kautta symmetriaan.

Lauri Kettunen oli kirjannut laulun jo vuoden 1907 matkallaan. Silloin hän oli saanut sen muistiin seuraavassa asussa tuntemattomalta laulajalta<sup>29</sup>:

*kettu itki poikiaan,  
alla vuoren voivo'ttel':  
jo minä sano'η ketullen,  
jott\_ej mäillen männä:  
siell\_om mäk mäntäpäitä täünnä,  
ja notkot nuofia [= rihmoja] rakennettu,*

*siell\_om püssümiehet püllüllän  
katosmiehet kallengän,  
nüt om\_mum\_poikain  
herrasmiesten hartioilla,  
valtamiesten vuatteina,  
pispam\_pitkinä hiho'na.*

Kuten nuottiesimerkistä 10 näkyy, *Lammin lumpeet* oli suomalaismetsissä alettu siis yhdistää *Ketunvirteen*. Tekstinä nuottiesimerkin muunnos ei eroa esimerkin 9 jo hieman aiemmin laulettuun muunnelmasta, mutta melodian rakenteen kannalta näiden kahden esityksen välillä on mielenkiintoinen ero: laulaja ei laisinkaan hyödynnä alajohtosäveltä *g<sup>1</sup>* ensimmäisen jälkisäkeen jälkeen, mikä saattaa viitata alajohtosävelen sekundaarisuuteen ja myöhäperäisyyteen.

Tässä vaiheessa voimme kysyä, mikä tämä *Ketunvirsi* oikein on? Kartta 2 kuvaa sitä, mistä laulun *Kettu itki poikiaan* muunnelmia on pantu muistiin Suomessa ja Karjalassa. Metsäsuomalaisten muistamista muunnelmista alkuaikoihin näyttää aina olleen *Ketunvirsi*. Jos laulua tarkastelee Suomen ja Karjalan eri

<sup>29</sup> Kettunen 1909, 130–131. Vrt. SKVR VIII, 382.

puolilla, on ajautuminen päätelmään, jonka mukaan laulussa on nähtävissä useita kulttuurihistoriallisia kerrostumia.

*Ketunvirren* varhaisin kerrostuma näyttäisi liittyneen *eräkulttuuriin*, jonka jäsenet tunsivat tarkkaan metsän ja myös ketun käyttäytymisen. Tässä en ryhdy analysoimaan tekstiä tarkemmin, mutta kyse lienee ollut varoituslaulusta. Kartta 2 osoittaa, että metsästäjäkulttuurin tunteneiden muunnosta on laulettu koko Länsi-Suomessa, sekä myös Savossa ja Karjalassa. Laulun levikissä on kiintoisia piirteitä. Se on tunnettu seuraavilla alueilla. Levikkisuhteiden kannalta on pääteltävissä, että kantaruno oli muinaishämäläinen.

1. Ensinnäkin se on tunnettu arkaaisessa asussaan Varsinais-Hämässä<sup>30</sup> sekä sen historiallisilla eräalueilla, nimittäin Pohjois-Hämeessä<sup>31</sup>, joka nykyisin tunnetaan Keski-Suomen lääninä, mutta joka oli ollut hämäläistä eräaluetta 1500-luvulle saakka, jolloin alueelle asettui savolaisia. Tuolloin alue muodosti Rautalammin pitäjän. Paikoin Pohjois-Savossa<sup>32</sup> laulua oli laulettu hämäläiseen tapaan, ja koska nykyinen Ylä-Savokin on ollut hämäläisten eränautinnan aluetta, laulua voidaan arvella hämäläiseksi substraatiksi pohjoisten savolaisten keskuudessa. Lisäksi se on tunnettu paikoin Vienan Karjalassa.
2. *Ketunvirsi* on tunnettu myös muinaisessa Länsi-Hämeessä, jossa oli vallinnut hämäläisten keskuuteen asettunut vahva sveealainen kulttuuri kuten myös kauppiaiden välityksellä alasaksalainen kulttuuri jo ennen ristiretkien aikaa. Nykyisin tämä saksalais-skandinaavis-hämäläinen kulttuurikonglomeraatti tunnetaan Satakunnan kulttuurialueena. Satakunnan laulut<sup>33</sup> ovatkin varsinaishämäläisten laulujen likeisiä sukulaisia.

---

<sup>30</sup> SKVR IX<sub>1</sub>, 2516–2537: Tammela, Urjala, Sääksmäki, Tyrvöntö, Hattula, Janakkala, Loppi, Hausjärvi, Kärkölä, Koski, Lammi, Hauho, Padasjoki, Asikkala, Korpilahti. Laulut on kirjoitettu muistiin vuosien 1908–1924 välillä. Uudeltamaalta SKVR XIV, n:o 1375, Vihti v. 1915;

<sup>31</sup> SKVR IX<sub>2</sub>, n:ot 320–331: Jyväskylän pitäjä, Laukaa, Saarijärvi, Kivijärvi, Hankasalmi, Rautalampi, Vesanto. Runot on kirjoitettu muistiin 1700-luvun ja vuoden 1913 välillä.

<sup>32</sup> SKVR VI<sub>1</sub>, n:o 342: Lapinlahti v. 1888; n:o 343: Pohjois-Savo noin v. 1820. Kannakseen Metsäpirtti: SKVR XIII<sub>1</sub>, n:o 6189, ja Rautu n:o 6190.

<sup>33</sup> SKVR X<sub>1</sub>, n:ot 1116–1131: Punkalaidun, Jämijärvi, Vesilahti, Tottijärvi, Pirkkala, Siikainen, Alastaro, Punkalaidun, Kauvatsa, Tyrvää, Lavia. Runot on kirjoitettu muistiin vuosien 1853–1922 välillä.

3. Laulu on tunnettu myös historiallisen Varsinais-Suomen ja Hämeen kahdella raja-alueella, nimittäin yhtäältä Pöytyän seudulla ja toisaalta esihistoriallisen Hiidentien päässä, Halikonlahden alueella.<sup>34</sup> Viimeksi mainittu on mielestäni ollut vielä varhaiskeskiajalla tunnettu ”Hämäläisten satama”, jonne vei kaksi järjestyneen heimo-Hämeen yllä pitämää valtion- eli maantietä, nimittäin Hämeen härkätie ja siitä erottunut Hiidentie<sup>35</sup>. Molemmat on piirretty karttaan 2.
4. Uudellamaalla laulu on tunnettu alueilla, jotka ovat Hämeen rajanaapureita<sup>36</sup>.
5. Laulua on laulettu myös Karjalan kannaksella<sup>37</sup> sekä Etelä-Savossa<sup>38</sup>. Näille seuduille se oli kaiketikin omaksuttu Uudenmaan ja Kaakkois-Hämeen yhtymäalueelta.
6. Laatokan Karjalan ja Suomen puoleisen Pohjois-Karjalan laulut<sup>39</sup> näyttävät omaksutun lähinnä Etelä-Savosta. Tuonnempana käyttämäni termi ”länsi-karjalainen” tarkoittaa läntisen Laatokan Karjalan, Suomen Pohjois-Karjalan ja läntisen Kannaksen muodostamaa kulttuurialuetta.

Edellä kuvattu *Kettu itki poikiaan*, on mielestäni kantahämäläisen eräkulttuurin perua. Seuraavassa on laulun pohjoishämäläinen muunnos, joka on kirjoitettu muistiin 1700-luvulla<sup>40</sup>. Se edustaa laulun keskiaikaista ja kaiketikin vanhinta kerrostumaa, jota kutsun *A-redaktioksi*:

---

<sup>34</sup> SKVR VIII, n:o 3595, Pöytyä v. 1913. SKVR VIII, n:o 4947, Pöytyä v. 1916; SKVR VIII, n:ot 4859–60, Salo v. 1913; n:ot 4861–63, Halikko v. 1913.

<sup>35</sup> Näistä maanteistä ks. Masonen 1989. Ajatus termin *maantie* liittymisestä alun alkaen ’valtakunnan tiehen’ on arkeologian emeritusprofessori Unto Salon. Vrt. ruotsin sanaa *riksvägen* ’valtontie’; maan(valta)tie.

<sup>36</sup> SKVR XIV, n:o 1370, Vehkalahti v. 1910; n:ot 1371–1372, Kymi v. 1916; n:o 1373, Anjala v. 1893; n:o 1374, Pukkila v. 1932.

<sup>37</sup> SKVR XIII<sub>4</sub>, n:o 10471–10472, Rautu v. 1936; n:o 10473, Uusikirkko v. 1936; n:o 10474, Hiitola v. 1937. SKVR XIII<sub>2</sub>, n:o 6191–6199: Koivisto, Kaukola, Kirvu, Viipurin pitäjä, Seiskari, Lavansaari.

<sup>38</sup> SKVR VI<sub>1</sub>, n:o 334–341: Lemi, Savitaipale, Juva och Varkaus. Vanhin tieto on 1700-luvun jälkipuolelta, Kristfrid Gananderin teoksen *Mythologia Fennica* sivulla 35<sup>1/2</sup>. Sama laulu on tunnettu myös Pohjois-Savon Kiuruvedellä: SKVR VI<sub>1</sub>, n:o 344.

<sup>39</sup> SKVR VII<sub>3</sub>, n:ot 3876–3886: Sortava, Suistamo, Soanlahti, Suojärvi, Kesälahti, Kaavi, Ilomantsi, Pielisjärvi. Nämä on kirjoitettu muistiin vuosien 1828 ja 1917 välisenä aikana.

<sup>40</sup> SKVR IX<sub>2</sub>, n:o 320. Sen oli kirjannut muistiin ylioppilas Cheilan jossain Pohjois-Hämeessä jo joskus ennen vuotta 1831.

Kettu itki poikiansa,  
kiven päällä kyykyllänsä.  
 Sanonpa sanoilla näillä:

*Tuoll on poikani poloisen,  
 kaikki tyyni tyttäreni,  
pispan pitkinä hihoina,  
papin paian kauluksina,  
herrasväin heitaleena,  
valtamiesten vaattehina.  
 Taiampa itekkin tulla  
tuomarin turkin hihaksi,  
nimismiehen niskan päälle.*

*On tuota mieltähi minulla  
 mutt on surma sukkelampi:  
 Milloin viskaapi vipuhun,  
 milloin saattaa satimehen,  
 milloin rauat rapsahtaapi.  
 Käypä viisaskin vipuhun,  
 hullu huutoopi sivute,  
 suu saattaa suen ritahan,  
 kieli kärpän lautasehen.*

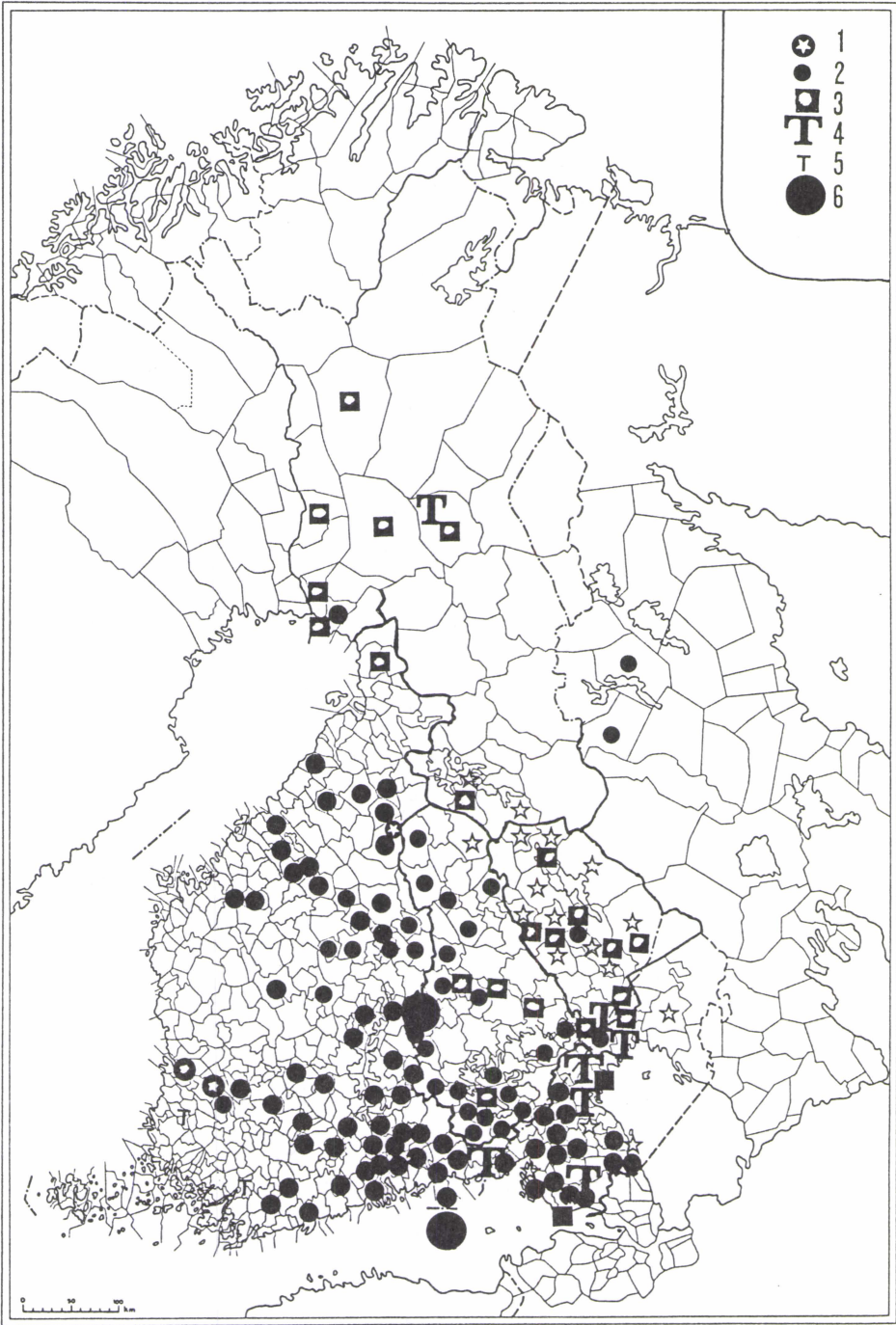
Redaktio liittyy keskiaikaiseen kulttuuriympäristöön, jossa hengelliset ja maalliset johtajat koreilivat turkisvaatteissaan ja osoittivat pukeutumisella statusensa. Kantahämäläinen erämies pyyi turkiksia ja tiesi, miten ne ajautuivat säätyläisten omistukseen. Vaikka laulaja oli asettanut minäksi ketun, laulua on mahdollista pitää myös yleisemmällä tasolla opetus- ja varoituslauluna: nälkä tai halu saattaa johtaa vaarallisiin tilanteisiin, jolloin varovaisuus unohtuu ja kohtalona on vipu, rita tai käpälälauta, kaikki onnettomuuksien eräaiheisia metaforia.

*Valtamies, tuomari, piispa ja pappi* ovat kaikki keskiajan suomenkielistä terminologiaa, vaikka me emme enää voi tietää sitä, olivatko ne läntisten hämäläisten arkikieltä jo ennen 1100-lukua. Luultavasti olivat.

A-redaktio olisi siis syntynyt kaiketikin jo varhaiskeskiajalla Hämeessä, mutta sitä on laulettu myös Satakunnassa, Pohjois-Savossa sekä ainakin Pohjois-Pohjanmaan Vihannissa, jossa *kettu itki poikiansa, kiven päällä kontallansa*<sup>41</sup>. Toisaalta siitä on yksi muistuma myös Kannakselta, pohjoisinkeriläisten Lempaalasta, jossa tosin enää hämärästi *repo itki rellitteli, kaivotiellä kallittele*<sup>42</sup>. Mutta aihe on tallennettu myös Vienasta.

<sup>41</sup> SKVR XII<sub>1</sub>, 586.

<sup>42</sup> SKVR V<sub>2</sub>, 1774.



**Kartta 2.** *Ketunvirren* (*Kettu itki poikiaan*) levikki-tietoja Suomessa ja Karjalassa. Kartan symboleista 1 = redaktio A; 2 = redaktio C; 3 = redaktio D; 4 = redaktiot B ja E, jotka ovat keskenään varsin likeisiä. 5 = Jäänteitä lammin lumpeista (= *Kalmaan horjahtaminen*).

Erätalous oli hämäläisten keskeinen elinkeino vielä 1500-luvulla, jolloin he vielä kykenivät hallitsemaan ikaikaisia eräomistuksiaan Keski-Suomessa ja Pohjois-Savossa. Erässä he kävivät joka vuosi, ja joka vuosi he myös myivät turkiksensa kuka Turkuun, kuka Ruotsiin ja Viroon, kuka Baltian muihin maihin, Tanskaan, Saksaan ja tietenkin Itämeren slaaveille nykyisen Puolan alueella<sup>43</sup>. Turkuun oli mahdollista matkata juuri Hämeen härkätietä myöten, mutta myös meritse kaupaa käytiin. Tällaisesta suomalaisten ja hämäläisten kansainvälisestä kaupasta on muistumana itämerensuomalaisen sanan *ahma* levittäytyminen käänöslainana Keski-Euroopan eri kolkille. Ahmivan suursyömäriin eli ahman nimi lainautui suorana käänöksenä ranskaan ja englantiin (*glutton*), hollantiin (*veelvrat*) sekä saksaan (*Vielfrass*), josta taas ruotsalaiset (*filfras*) ja norjalaiset (*fjällfross*) lainasivat sen sellaisenaan.<sup>44</sup> Toisaalta taas kyykyllään itkeneen ketun laulu on taatusti keskiaikainen, ja 1500-luvulla se näyttäisi olleen tunnettu myös Varsinais-Suomessa: ensimmäisen suomenkielisen virsikirjan laatija, v. 1588 kuollut Jacobus Petri Finno eli Jaakko Suomalainen, näyttäisi hyödyntäneen tämän laulurunon aiheilmaa ”totuuden ja valheen oodinsa” seuraavissa säkeissä<sup>45</sup>:

*Olin minä Duomaritten tykönä  
Adhistoxes ja hylkyinä.  
Siell istui walhe nädäsä,  
ja vääryys ketun nahoisa.*

Vienassa laulu oli tunnettu juuri A-redaktion muistumina ainakin Vuokkiniemessä, Uhtualla, Latvajärvellä sekä Kontokin Kostamuksessa, joilla seuduilla se oli milloin itsenäinen laulu, milloin pitemmän tuutu- tai muun laulun osa<sup>46</sup>. Vuokkiniemäinen laulaja lienee tarkoittanut *Kemillä* Vienan Kemiä sekä tavoitellut loppusäkeissään sanoja *Tukholma* ja *kaupunki*:

*Repo juosta reyretteli  
alla voaran voivotteli:  
”Missä on pojat polosen?  
Ollaako kettuna Kemissä,*

*Tukummassa turkkiloina,  
Kaupsanissa kaklustoina,  
herrain helmavoatteina?”*

Ketunvirrestä on olemassa toinenkin perinneuoma, jota kutsun *B-redaktioksi*. Se on edelliselle sukua, mutta näkökulma on toinen. B-redaktion muunnoksia on kirjoitettu muistiin Hämeessä, Uudellamaalla ja Karjalan kannaksella. Seuraava näyte on peräisin Pukkilasta, Hämeen ja Uudenmaan rajalta<sup>47</sup>:

<sup>43</sup> Leisiö 1996.

<sup>44</sup> SKES: s.v. *ahma*.

<sup>45</sup> Voionmaa 1947, 371.

<sup>46</sup> SKVR I<sub>4</sub>, 2203–2204, 2231 sekä I<sub>3</sub>, 1888 ja I<sub>2</sub>, 1178, 1179, 1180.

<sup>47</sup> SKVR XIV, n:o 1374, Pukkila v. 1932.



*Repo itki rellitteli  
kiven päällä kyykyllänsä,  
kahen kaupunkin keskellä,  
kolmen linnan kuuluvilla.  
Jänis juaksi katsomahan:  
Mitäs itket repo rukka?  
Tuota itken jänö rukka:  
Kuali mun sukuni suuri,  
kuali viisi veikkaa,*

*kuusi kumpini tytärtä,  
seitsemän setäni lasta,  
piänet poikani poloiset.  
Kaikki tyyni kantamahaan  
on viety Virohon,  
Saksanmaalle saatettu,  
herroille hetaleiville,  
kauppamiehille kuuluviksi.*

B-redaktion luoja ei ollut enää eräkuulttuurin edustaja. Tässä pilkistelee keskiaikainen taajama- tai kaupunkiympäristö, turkiskauppiainden maailma, johon laulaja oli istuttanut vanhan A-redaktion. Siinä *kaupunki-* ja *linna-*sanana paralleelisuus viittaa *linnan* vanhaan merkitykseen 'kaupunki' (vrt. *Hämeenlinna* ja viron *\*Taanilinn* 'Daanien [= tanskalaisten] kaupunki' > *Tallinn*). Kettu oli nyt jossain kaupunkien ja satamien läheisyydessä ja valitti, miten pyytäjät olivat napanneet eivät vain sen itsensä kantamat pennut, vaan myös sen veljet ja sedanlapset. Ja kaikki olivat joutuneet Viron ja Saksan herroille ja kauppiaille.

Keski-Suomen pohjoishämäläistä perinnettä edustaa toinenkin muunnos, joka on tunnettu Kivijärvellä. Sitä oli laulettu 1800-luvulla "lasta souattaissa", ja sen sävelmä oli sama, jota käytettiin laulun *Tee pellolle pesäsi, kalliolle kartanos* yhteydessä<sup>48</sup>.

*Kettu itki rellitteli  
kiven päällä poikiansa  
kahen kaupungin välissä,  
kolmen linnan kuulusalla:  
"Hävisi mun sukuni suuri,  
vainosijoilla pahoilla,*

*tuolla tappotanterilla:  
Ne on vietynä Virohon,  
saatettuna Saksanmaalle,  
herroille hetulaisiksi,  
kauppamiesten kauluksiksi."*

B-redaktio on merkitty pohjoishämäläisen alueen ohessa muistiin myös Hämeen eteläisellä rajalla, Lopen Räyskälässä<sup>49</sup>, jossa *kettu itki poikiansa, kahten kaupungin keskellä, kolmen linnan kuuluvilla*.

Läntisten kantahämäläisten käyttämät pääsatamat lienevät olleet Hämeen härkätien päätepiestet Halikonlahdella ja Turussa. Itähämäläiset olivat taas voineet hyödyntää ennen jo 1200-lukua Laatokan eteläpuolisten karjalaisten kauppasuhteita sekä *\*Vanaantakaa* eli Vanajan eteläpuolella ollutta vesireittiä, joka nykyisin tunnetaan nimellä *Vantaa(njoki)*. Se laskee Suomenlahdelle seudulla, jonne 1200-luvulla muuttaneet helsinglantilaiset olivat alkaneet jättää jälkeen-

<sup>48</sup> SKVR IX<sub>2</sub>, 328, v.1884.

<sup>49</sup> SKVR IX<sub>1</sub>, 2527.

sä uusia nimiä: sataman edessä oli 'helsingien' koski (*Helsingfors*) ja helsinkien itsepuolustukseen käyttämänä linnavuorena toimi korkeahko linnanmäki. (Ks. karttaa 2.) Helsingien muuton jälkeen hämäläisten tämä reitti sulkeutui, eikä Vanaantaakse ollut enää paljon asiaa. B-redaktion luoja oli luultavasti ollut hämäläinen ja asunut jossain oman aikansa kaakkoisessa Hämeessä. Hän oli hyvinkin voinut tuntea Hämeenlinnan ja Turun, Tallinnan ja Viipurin, ja todennut miten kettukanta harveni voimakkaasti suurten taajamien läheisyydessä.

Jo ennen keskiaikaa skandinaavistuneessa ja saksalaistuneessa Rannikko-Hämeessä eli Satakunnassa A-redaktion eräaiheisto kivellä lyyköttävine kettui-  
neen alkoi kadota ja tilalle tuli kaksi uutta elementtiä, *varoittelevan-neuvova kettu* ja *kylämiljöö*. Kutsun tätä *C-redaktioksi*.

Satakunnassa A-redaktio säilyi, ja sen aloitusformulan metsäläisyyskin oli suoraan siirretty C-redaktioon (*Kettu itki poikiansa, kiven päällä kyykyllänsä*), mutta neuvovassa osassa kulttuurikuva muuttui kyläaiheiseksi. Tässä ratkaisevina tekijöinä ovat aita ja veräjä.

Satakunnassa jotkut laulajat olivat edelleen keskittyneet kuvaamaan pentujaan ikävöivän ketun tuskaa. Nämä laulut juontuvat suoraa A-redaktiosta, ja itse asiassa niitä voidaan pitää A-redaktion edustajina. Näytteenä olkoon yläsatakuntalainen teksti Jämijärveltä<sup>50</sup>:

*Kettu istui kyykyllänsä,  
kiven peellä lyykyllänsä,  
itki poikiansa:*

*"Voi minun poikani poloiset,  
ovat pispän pitkinä hihoina,  
valtamiesten vaattehina.*

Sen sijaan C-redaktiolle on ominaista *neuvova kettu*, mikä käy ilmi seuraavasta Tyrvään Tapiolassa vuonna 1904 muistiin pannussa laulussa<sup>51</sup>:

*Kettu neuvo poikiansa  
kiven päällä lyykyllänsä:  
"Älkää airoilla asuko,  
veräjillä vievahrelko.  
Veräjät on vipuja täynnä*

*Airan loukot loukkahia  
metsät miehiä jaloja,  
kulkevat kaaret kainalosa,  
sokevat suon reunasia,  
takateitä tallustavat.*

Useimmissa lauluissa metsämiehistä ei enää mainita sanaakaan, vaan kettu varoitteli poikiaan vain aitojen ja veräjien vaaroista. Toisinaan A- ja C-redaktion aiheumat menevät keskenään sekaisin, jolloin syntyy uudenlaisia yhdistelmiä. Laulu näyttäisi kirjatun Hämeessä muistiin vain kerran, mikä tapahtui v. 1913 Varsinais-Suomen, Satakunnan ja Hämeen raja-alueella, Tammelassa<sup>52</sup>.

<sup>50</sup> SKVR X<sub>1</sub>, n:o 1118 vuodelta 1902.

<sup>51</sup> SKVR X<sub>1</sub>, n:o 1128.

<sup>52</sup> SKVR IX<sub>1</sub>, 2518.

Siinä A-redaktio saa jatkokseen C-redaktion, itku saa neuvon: *Älkäi ailoilla asuko, veräjät on vipuja täynä, ailan loukot loukkahia*. Neuvova elementti on säilynyt myös parissa Varsinais-Suomen pohjoisosissa, Pöytyällä v. 1913 muistiin pannussa kehtolaulussa<sup>53</sup>:

*Kettu se neuvo poikiansa  
airan päällä ollessansa:  
"Älkäätte airoilla asuko,*

*veräjillä viakotelko,  
veräjät on vioja täynä,  
airat kaikki loukkahiina.*

Kulttuurihistoriallinen ero A- ja C-redaktion välillä on oikeastaan melkoinen. C-redaktion laulajat olivat jo tyystin sisäistäneet indogermanisille kulttuureille ominaisen tavan jakaa maa omistusalueisiin rajamerkein. Esimerkiksi tässä esiintyvä sana *aita* on toki kantasuomalainen (ehkä balttilaina), mutta ei sen vanhempi. *Veräjä* puolestaan on slaavilaina. Sana *turku* 'kauppapaikka' on länsislaavilainen laina. Samalta suunnalta on lainattu myös merenkulkuun liittyneet termit *majakka* ja *suunta*, uuteen tekstiilivalmistukseen liittynyt *kuontalo* 'kehrättävä' pellavatuikko, sekä ilmeisesti jo pakanallisen kauden varhaiskristillisiin lainoihin kuulunut *paasto*. Ja on aivan mahdollista, että näihin länsislaavilaisuuksiin on laskettava myös *veräjä~verejä* (vrt. tšekin *veřeje* 'portinpuolisko' mutta myös muinaisvenäjän *verěje* 'vipu'<sup>54</sup>). Kuten olen pyrkinyt asiaa näkemään, tällaiset vanhat länsislaavilaisuudet voivat olla peräisin Oderin suupuolelta tai jopa sen latvoilta Määristä, ja ne on voitu omaksua sekä paikan päällä että Suomessa vierrailleilta länsislaaveilta jo 1. kristillisen vuosituhannen jälkipuolella<sup>55</sup>. *Veräjä* kuului jo keskiajalla lounaismurteiden ja hämeen sanastoon. Mutta juuri nämä, *aita* ja *veräjä*, olivat länsisuomalaisen kyläasutuksen piirteitä, ja sellaisinaan eräkulttuurin vastakohtia: aidattu umpio oli erämiehen kahle.

Läntiseltä Uudellamaalta on yksi ainoa tieto C-redaktion satakuntalaislähtöisestä kylämiljöölaulusta aitoineen ja veräjäineen. Se oli kirjoitettu muistiin Karjalohjalla.<sup>56</sup> Kiintoisasti eteläiseltä Kannakselta, Lempaalan ja Sakkolan inkeriläisalueelta, on säilynyt saman kaltainen laulu, jossa ketun sijalla on jänis: *Jänis sano pojalleeseen: "Pupu, pupu poikaseen, elä meä revo rekkee, älä viisaan vippuun – –"*<sup>57</sup>. Tämän muutoksen syynä on yhtäältä B-redaktio, jossa jänis on dialogin toisena osapuolena. Toisaalta Keski-Inkerin häälauluissa (kuten istuttamisvirssissä) morsinta on metaforisesti varoiteltu seuraamasta jäniksen jälkiä ja istumasta revon rekeen<sup>58</sup>.

<sup>53</sup> SKVR VIII, n:o 3595 (Pöytyä); vrt. myös n:o 4947.

<sup>54</sup> SKES: s.v. *veräjä*. Erkki Itkosen tulkinnan mukaan sana kuitenkin olisi venäläisperäinen.

<sup>55</sup> Leisiö 1996.

<sup>56</sup> SKVR XIV, n:o 1163, Karjalohja 1915.

<sup>57</sup> SKVR III, 228 ja 1015

<sup>58</sup> Esim. SKVR IV<sub>3</sub>, 3137, 3260, 3610, 3612, 3621–3622.

Lisäksi eteläiselle Varsinais-Suomelle kuten Halikon, Salon ja Perttelin ympäristölle on ollut ominaista tuutulaulu *Heijate, houvate, lapsiansa*<sup>59</sup>. Siinä ei ole enää nimeksikään A-redaktion elementtejä, mutta mielestäni se on vanhan hämäläistradition substraattia Hiidentien eteläpäässä. Tätä tuutulaulua voitaisiin siis pitää A-redaktion nuorena ja jo varsin muuttuneena johdoksena, ja sellaisena sitä voidaan kutsua *D-redaktioksi*. Vuonna 1913 se oli laulettu Halikossa seuraavalla tavalla:

*Heijate, houvate, lapsiansa  
kettu itki poikiansa,  
kanteli kanoja kassisansa,  
pieniä lintuja pussisansa.*

Samaiseen D-redaktioon kuuluva tuutulaulu on tunnettu hämärtyneessä ja loppusointua tavoitelleessa asussa myös naapurissa, Länsi-Uudenmaan Pyhäjärvellä: *Heijati, houvati, lasten kanssa, kettu se itki poikiansa* – –<sup>60</sup>. Näin kehä alkaa sulkeutua, sillä idempänä, keskisen ja itäisen Uudenmaan suomenkielillä alueilla, tunnettiin vuosisadan vaihteessa enää vain joko A- tai B-redaktion lauluja ja johdoksia.

*Ketunvirsi* alkoi levitä B-redaktiona itään, ja samalla eri redaktiot alkoivat muuntua ja myös sulautua. Viidenneksi redaktioksi voidaankin katsoa erityisesti Itä-Uudenmaalla, Kannaksella, Laatokan Karjalassa ja Pohjois-Karjalassa laulettu muunnosjoukko, jota kutsun tässä *E-redaktioksi*. Itä-Uudenmaan Kymen pitäjässä näkyy kuinka tässä redaktiossa poikiaan *itkevä* kettu ei enää istu ”kivellä” eikä ”kupunkien välillä” vaan ”vuoren juurella”:

*Repo itki rellutteli,  
alla vuoren voivotteli:  
Missä minun poloset poikani lienee?*

Sama esiintyy hieman pohjoisempana, Etelä-Savossa (Lemi, Joutseno), jossa tosin esiintyy rinnalla myös A-redaktion tuutulauluja (Lappee, Pielavesi). Kun E-redaktiota esiintyy Länsi-Inkerissä rinnan A-redaktion kanssa<sup>61</sup>, ja kun läntisessä Inkerissä (kuten Narvusissa ja Haavikossa) on asunut inkerikkojen rinnalla myös *savakkoja* (eli nykyisin niin paljon tiedotusvälineissä kuvattujen savolaissyntyisten ”inkerinsuomalaisten” esivanhempia), on oletettavissa, että E-redaktio oli olemassa viimeistään 1600-luvun alussa. Inkerikoilla ei *Ketun-*

<sup>59</sup> SKVR VIII, 2909–2953.

<sup>60</sup> SKVR XIV, n:o 1376, Pyhäjärvi v. 1903.

<sup>61</sup> SKVR VI<sub>2</sub>, 6475–6477.

*virttä* ole varsinaisesti tavattu (ks. kuitenkin sekakulttuuria edustaneen Larin Parasken<sup>62</sup> laulua paria sivua tuonnempana). Nämä tiedot vahvistavat käsitystä, että E-redaktio on syntynyt Kakkois-Hämeen, Itä-Uudenmaan ja läntisen Kannaksen yhtymäkohdan tietämissä lounaishämäläisen B-redaktion pohjalta ehkä 1500-luvulla – jos ei jo aiemmin.

B-redaktion ilmaus *kahen kaupunkin keskell* on Länsi-Kannaksella muuttunut asuun *kahen kallion välissä* (kuten Hiitolassa). Mutta sielläkin laulajat ovat yhä pitäneet kiinni alunalkuisesta A-redaktiosta ja laulaneet, kuinka ketunnahkojen käyttäjät olivat ruotsalaisia, virolaisia, pohjalaisia, turkulaisia, pappeja ja piispoja.

Voidaankin sanoa, että E-redaktio on A-redaktion sellainen muodostuma, jossa lisänä on B-redaktiosta johdetut säkeet *kahen kallion välissä* ja *alla vuoren voivotteli* (Vehkalahdella: *Hallavuorell voivotteli*). Lisäksi E-redaktiosta tyystin puuttuu satakuntalaisen kylämiljöön neuvova elementistö eli C-redaktion ydin.

Laatokan Karjalassa ja Pohjois-Karjalassa kaupunkimaisesta B-redaktiosta ei ole jälkeäkään. Sama pätee sekä Etelä-Savoon (poikkeuksena yksi tallenne Lemistä) että Pohjois-Savoon, jossa on muistettu ainoastaan eräkautinen A-redaktio. Niin Karjalassa kuin Värmlannin Östmarkissäkin parhaiten näyttävät muistissa säilyneen säkeet:

A-redaktio >	<i>Repo itki poikiansa</i> (Soanlahti)
E-redaktio >	<i>alla vuoren voivotteli</i> (Sortavala, Suistamo, Soanlahti, Suojärvi, Ilomantsi, Pielisjärvi)
A-redaktio >	<i>piispan pitkinä hihoina</i> (Sortavala, Kaavi, Ilomantsi, Pielisjärvi)
A-redaktio >	<i>valtamiehen vaattehena</i> (Sortavala, Suojärvi, Kesälahti, Kaavi, Ilomantsi, Pielisjärvi)

Itäisen E-redaktion tyypillisinä edustajina olkoot seuraavat kolme esitystä<sup>64</sup>:

Ilomantsi vuonna 1846:

*Kettu itki riukutteli,  
alla vuoren voivotteli:  
"Tuoll on poikani poloisen,*

*piispan pitkinä hihoina,  
papin paian kaglustoina,  
herrojen hetalehina."*

<sup>62</sup> Paraskesta ks. Timonen 1982.

<sup>63</sup> SKVR III, 58, 239, 1064, 1065, 2364, 2614, 2883, 3228, 3670.

<sup>64</sup> SKVR VII<sub>3</sub>, n:o 3884 (Ilomantsi) ja 3878 (Suistamo). SKVR I<sub>2</sub>, 1178–1180 (Latvajärvi, Uhtua, Lönnrot vuonna 1837).

Suistamo vuonna 1888:

Jalanvaara. Aleksei Burushkan leski. Oppinut äidiltään, Allilan emännältä, Suistamon Jalanvaarassa. Aleksei Burushkan suvun kerrotaan polveutuneen Ilomatsin Hattupäästä. Laulajan tapaamisesta kertoo kerääjä:

”Pienessä mökissä istui kehräten vanha erittäin miellyttävän näköinen vaimo. Se oli Aleksein leski. Meillä pakinat kohta kääntyivät ammoisiin aikoihin. Hän kertoi niistä ajoista, jolloin hänen miehensä eli, silloin he lauloivat yhdessä. Kun missä yhdessä liikkuiivat töissä, metsässä, pellolla, nurmella, järvellä, niin aina lauloivat. Hänkin oli silloin osannut kaikki miehensä virret. Ja kertoessaan hän suurilla, kauneilla, omituisen ystävällisillä ja samalla surullisilla silmillään katseli tyhjään entisyyteen:”

*Repo itköö reuvotteloo,  
alla vuoren voivotteloo,  
kosken on kiven kolossa:  
”Mis miun polosen pojat oltanoo,  
vaivasen vatsan alaiset,*

*haikean halun alaiset?  
Turun moassa turkkisina,  
Savon moassa shoapkasina,  
kauppamiehen kainalossa,  
rahallisen reen perässä.*

Uhtua 1836:

*Repo juosta reuretteli,  
alla vuoren voioitteli,  
”Miss on poikani polosen,  
kussa Loajan lapsuonu?:*

*Tukhulmiss on turkkiloina,  
kaklustoin on kaupungissa,  
herrojen hetulehina,  
miesten pitkinä hihoina.*

Läntisin tieto tästä redaktiosta tulee Keski-Suomen Korpilahdelta<sup>65</sup>. Sitä on vaikea pitää pohjoishämäläisen kulttuurin jälkenä, ja tulkitsenkin asian siten, että se oli kuulunut läntisestä Karjalasta saapuneen muuttajasuvun perinteisiin. E-redaktion itäisimpänä äärialueena näyttää olleen läntinen Aunus. Rukajärveltä on pantu muistiin seuraava tuutulaulu<sup>66</sup>:

*Rebo itki räyrätteli  
vuaran alla voivotteli:  
”Missä pienet poigazeni,*

*tuolla mualla turkkiloina  
kaupungissa kagluštoina  
herran herkkuvuattehina.”*

<sup>65</sup> SKVR IX, 2537.

<sup>66</sup> SKVR II, 1106.

Runon tunki myös lempaalalais-sakkolalainen (eli kannakselais-inkeroislainen) Larin Paraske Kannakselta, nykyisen Pietarin luoteispuoliselta kangasalueelta<sup>67</sup>. Teksti on selkästi A-redaktion itäinen muunnos eli E-redaktion edustaja, mutta sellaisena jo hämärtynyt:

*Repo itki riukutteli,  
alla vuoren voivotteli,  
musta kulma kuikutteli:  
"Miss on miu polon poijjain,  
laihan linnun lapsosein:*

*Liekos soilla, vai lie mailla,  
vai lie pitkillä vesillä,  
herroin hetulehinna,  
papin turkin kauluksinna,  
pipin pitkinnä hihoina?"*

Metsäsuomalaisten vanhoilla fonogrammeilla olevien *Kettu itki poikiaan* -laulujen tausta alkaa hahmottua. Kyseessä näyttäisi olleen katolisella keskiajalla Hämeessä syntynyt varoituslaulu, joka muuntui ainakin viideksi redaktioksi. Laulun keskusalueena on aina ollut Häme ja hämäläisten historilliset erämaat, jos kohta se oli levinnyt kaakkoisten hämäläisten mukana myös Kannakselle ja sieltä pohjoisemmas läntisille karjalaisalueille. Sitä ei kuitenkaan ole varsinaisesti tunnettu ortodoksialueilla sen kummemmin kuin Pohjanmaallakaan.

Edellä esitetyn nojalla voidaan sanoa, että Kaisa Vilhaisen traditio (nuottiesimerkit 9 ja 10) palautuvat sekä hämäläispohjaiseen A-redaktioon että itäiseen E-redaktioon, joka on pääosin länsikarjalaista. Myös Anna Eriksonin laulu (n:o 8) palautuu E-redaktioon ja on siis länsikarjalaista traditiota. Mutta *Ketunvirsi* on niin Suomen puolella kuin Keski-Skandinavian metsäsuomalaistenkin keskuudessa kytkeyty myös moniin muihin lauluihin, joihin tullaan seuraavassa puuttumaan.

Sekä Anna Eriksonin että Kaisa Vilhaisen laulamissa nuottiesimerkeissä (8-10) on kuitenkin piirre, jota Suomen lauluissa ei esiinny. Niissä kettu kehottaa poikiaan varomaan mäkien lakia:

*Jopa minä sano', jottei mäillem\_männä  
mäit on täynnän mäntäpäitä,  
viiat viisastev\_vipuja  
lonteet ol\_loukkuja  
pienier\_rahkopoikien---*

Kyse on epäilemättä Keski-Skandinaviassa tapahtuneesta erilliskehityksestä. Mutta onko kyse itsenäisestä kehittelystä vai lainasta? Pohdiskeleva ajatus kohdistuu tässä satakuntalaiseen C-redaktioon, jossa kettu *varoittaa* poikiaan menemästä kylien pihapiiriin. Erilaisuus on kuitenkin selvä, sillä metsäsuomalaisessa kielikuvastossa varoitus liittyy A-redaktion lailla erämetsään. Olenkin sillä kannalla, että motiivin mallina oli joskus ollut satakuntalainen C-redaktio, joka on muuntunut omaan metsäsuomalaiseen suuntaansa ainakin läntisessä Värmlannissa. Edellä olen jo olettanut esimerkin 1 kytkeytyneen satakuntalai-

seen lauluun. Monien seikkojen ohessa Satakuntaan viittaa jokunen muukin seikka. Olihan joku siirtänyt toistakymmentä kilometriä Mulltjärnin pohjoispuolella olleelle kylälle nimen *Viinikka*<sup>68</sup>. Jos sekin oli Satakunnasta, miksei muitakin elementtejä ole voinut siirtyä?

Laulun taustan edellä esitetty tulkinta jää tietenkin hypoteesiksi. Muuan lisäongelma on se, että itämerensuomalaisen *kettu*-sanana merkityksenä ei suinkaan ole perinteisesti ollut eläintä merkinnyt 'kettu' vaan minkä tahansa eläimen 'nahka'. Asiaa tulisi siis vielä tarkastella hämeen murteen kannalta (mitä tässä en tee), mutta laulua voidaan toki tarkastella myös siten, että siinä *kettu* edustaa mitä tahansa pyyntieläintä. Toisaalta se seikka, että itämurteiden alueella *kettu* on lauluissa muuntunut *revoksi*, paljastaa itäisten laulajien kaiketi jo 1500-luvulla ymmärtäneen *ketun* 'ketuksi', ei yleisesti vain 'nahaksi'.

Toisaalta on niinkin, että vaikka *repo* on ollut itämurteiden normaalaisana, se on alkuaan ollut suomalais-ugrilainen nimen omaan merkityksessä 'kettu' (vrt. unkarin *ravasz* 'viekas' ja *róka* 'kettu'<sup>69</sup>). Päätelmänä lieneekin se, että laulu todella on ollut opettava varoitus, ensiasuissaan allegorisen peitelty (redaktiot A, B, D ja E), sitten konkreettinen (redaktio C ja Keski-Skandinavian finneperinne).

## 5.A. Liitos 1: Minä laulan lammen lummen eli Kalmaan horjahtaminen

*Minä laulan lammen lummen* on kehtolaulu, jonka ensisäe on kiinteä ja laajalti Suomessa ja Karjalassa tunnettu aloitusformula. Mutta tämän formulaa juuret ovat syvällä. Asian ymmärtämiseksi on ensin tarkasteltava suomalais-karjalaisen tuutulaulujen ehkä tavanomaisinta aloitusformulaa, *Miepä se laulan lapsen virren*, joka sekin esiintyy mitä erilaisimpina toteutumina.

Formula tunnetaan mm. Itä-Uudellamaalla (*Minä laulan lapsen virren, pitemmän kuin seinähirren*), Keski-Suomen Petäjavedellä ja Saarijärvellä, Etelä-Savossa, Kannaksella ja mm. Vienan Jyväskylähdessä. Tuuditsija on Keski-Suomen Saarijärvellä, Hankasalmella ja Viitasaarella aloittanut erilaisia unilauluja mm. formulalla *Minä laulan lapsen virren, liekuttelen linnulleni / linnun virren liekuttelen*, ja samanlainen aloitus on tunnettu pohjoisessa Varsinais-Suomessa

<sup>67</sup> SKVR V, 236.

<sup>68</sup> Näin kirjoittajalle on kotikylästään kertonut nyt Nyskogassa eläkeläisenä asuva Vilhelm Henriksson. Kylä oli Niittahon Jussin talon läheisyydessä.

<sup>69</sup> SKES, s.v. *kettu* ja *repo*. Itse pidän skandinaavien sanaa *räv*, *räbbe* 'kettu' itämerensuomalaisena substraattina. Kantagermaaneille 'kettu' oli sama kuin nykyenglannin *fox* ja nykysaksan *Fuchs*, joten mielestäni *räv* lienee juurtunut skandinaavisissa kielissä joko suoraan tai välillisesti itämerensuomalaisesta vaikutuksesta. Kyse ei ole sattumasta.



siten, että *laulaa*-verbiä on käsitelty (joiun tapaan) transitiivisesti, jolloin *laulaa*-verbi saa suoran objektin: *Minä poian koriasti laulan* tai *Minä lastani korjasti laula[n]*, *ketun kiälellä keikuta[n]*. Samaan tapaan Keski-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaan Vihannissa laulu on alettu esim. *Minä laulan lapsen kielen, linnun kielen liepottelen* – – *ketun kielen keiputtelen*<sup>70</sup>. Keski-Inkerin Hevaalla on laulettu *Mie laulan lapsellein, lilittelen linnullein*, Vienassa alkuformula on sijoitettu monenlaisten tuutulaulujen alkuun: *Laulan, laulan lapsella-ni, soitan hoikka sormellani* jne. Erittäin yleisiä ja moninaisia alkuformulat ovat olleet niin Kannaksella kuin Laatokan Karjalassa ja Pohjois-Karjalassa, toisin sanoen länsikarjalaisella alueella<sup>71</sup>.

Satakunnassa noormarkkulainen ja tyrväälinen *Minä laulan lasten kielell, ketun kiälell keikuttelen* saa jatkokseen *Ketunvirren* C-redaktion. Tyrväällä on myös toinen muunnos: *Minä laulan lapselleni, kieltä pieksän pienelleni* jatkuu laululla *Minä laulan lammen lummen*<sup>72</sup>.

Oleellista tässä on yhtäältä aloitusformula, joka suomalais-karjalaisella alueella käynnistää mitä erilaisimpia kehtolauluja, usein kehdon ääressä sommiteltuja. Formula on epäilemättä ikivanha, mutta jostain syystä se varioi rikkaimmin savokarjalaisella alueella. Toinen keskeinen piirre on se, että *minä laulan*-alkuisen formulan avulla on Suomessa siirrytty *Ketunvirteen* nähtävästi vain Satakunnassa. Mm. Hämeessä *minä laulan*-formula on ollut harvinainen tai peittynyt sen loppusoinnollisen muunnoksen (*Minä laulan lapselle, kellenkäs minä muille*) katveeseen. Koska se kuitenkin tunnettiin Keski-Suomen pohjoishämäläisilläkin seuduilla, formulan voi arvella tunnetun myös Keski-Suomen ja Satakunnan välissä eli Varsinais-Hämeessä.

Nuottiesimerkissä 10 Kaisa Vilhuinen aloitti *Ketunvirren* sanoilla *Minä laulal lammil lumpeet*. Ymmärtääkseni aloitusformula on johdettu suoraan edellisestä ja vanhemmasta *Minä laulan*-formulasta. Suora objekti saattaa vihjata vanhaan suomalais-hämäläiseen tapaan käsitellä *laulaa*-verbiä transitiivisena ja käyttää sitä merkityksessä 'vaikuttaa maagisesti', 'loitsia'. Miten tahansa oli todella ollutkin, nyt huomio kiinnittyy lauluun *lammen lumpeista*.

<sup>70</sup> *Minä laulan ketun kielen* alunalkuisena ideana oli fantasiamaailman luonti laulutilanteessa. Säkeen ajatus on nykysuomeksi: *Minä laulan ketun kielellä, linnun kielellä, lapsen kielellä* jne.

<sup>71</sup> SKVR XIV, n:o 553–563 (Satakunta). SKVR IX<sub>2</sub>, n:o 252 (Petäjävesi), n:o 103 (Saarijärvi); n:ot 97, 98, 99, 100, 101 (Saarijärvi, Hankasalmi ja Viitasaari); n:o 102 (Pohjois-Häme), n:o 104 (Kivijärvi); SKVR I<sub>4</sub>, n:o 1809 (Viena, Jyväskylä); SKVR VI<sub>1</sub>, n:ot 1146–1156 (Etelä-Savo); SKVR VIII, 3094–3099 (Varsinais-Suomi); SKVR IV<sub>3</sub>, 3997 (Inkeri, Hevaa); SKVR I<sub>4</sub>, n:osta 1798 alkaen (Viena); SKVR XIII<sub>4</sub>, n:ot 11269–11291, 11214–11219 (Kannas); SKVR VII<sub>2</sub>, n:ot 3509–3557 (Laatokan Karjala ja Pohjois-Karjala).

<sup>72</sup> SKVR X<sub>1</sub>, n:o 659–662.

Tämä laulu on ensinnäkin muistettu Etelä-Savon Kerimäellä ja Savonrannalla<sup>73</sup>. Kuten jo nimi Savonranta vihjaa, alueet olivat aikoinaan savolaisen kulttuurin ääriäitaita, hämäläisittäin loppea, eli rajana itää ja bysanttilaista Karjalaa vasten<sup>74</sup>. Kerimäkeläinen variantti kuului:

*Minä laulal\_lapselleni,  
minä laulal\_lammil\_lumpeen,  
merel\_lumpeel\_luikuttelen.*

*Ei luulis lumpehem\_pitävän,  
meren kalvon kannattavan.*

Kannaksen tuuditsijat eivät ole laulaneet *lammin lumpeita*, vaikka he ovat yleisesti aloittaneet laulunsa formulalla *Minä laulan lapselleni*. Jos liikutaan Etelä-Savosta suoraan itään, voidaan sanoa, että aihemaailma oli tunnettu ensinnäkin Pohjois-Karjalassa<sup>75</sup>, jossa laulajat tosin olivat muistaneet vain kaksi ensimmäistä säettä. Alotusformula on ollut esim. seuraava, ja laulajat ovat varttaneet sen aiheiltaan monenlaisten kehtolaulujen teksteihin: *Minä laulan lammin lummin, meren lummin luikuttelen*. (Tässä *luikutella* tarkoittaa 'laulamista' ja on sukua sanoille *luikata* ja *luikku* 'pitkä puinen torvi eli trumpetti'.) On kuitenkin ilmeistä, että formulaa on paikoin päässyt hämärtymään, sillä *lammin lummin* esiintyy Pohjois-Karjalassa omituisina asuina kuten *Minä laulan lummen lammen, meren lummen luikuttelen*.

Kun Pohjois-Karjalasta matkataan koilliseen, tullaan Vunaan, jossa formula on niin ikään muistettu<sup>76</sup>. Kiintoisasti *laulaa*-verbin merkitys näkyy selkeästi esim. seuraavassa 1800-luvun akonlahtelaisessa muunnoksessa<sup>77</sup>:

*Mie se laulan lammin lummen,  
meren lummen luikutan,*

*meren kaislasat kaloiksi,  
meren oallot ahveniksi,  
meren hiekat hernehiksi.*

A. R. Niemi on arvellut viimeisen säkeen kuuluneen alkuperäisemmässä asussaan *meren hiekat heruviksi* tms., jolloin tuodittaja olisi siis fantasiassaan *laulanut* rantahiekan hedelmälliseksi, viljavaksi maaksi.

Laulu on tunnettu myös Pohjois-Pohjanmaalla, Perämeren ympäristössä (Hailuoto, Piippola, Vihanti)<sup>78</sup>. Ehkä kiinnostavimman tarinan olikin kertonut 15-vuotias Anna Liisa Makkonen, jonka tuutulaulu tallentui Piippolan Tavastkengän kylässä vuonna 1897:

<sup>73</sup> SKVR VI<sub>3</sub>, 1126, Kerimäki vuonna 1913; n.o 1127, Savonranta vuonna 1908.

<sup>74</sup> Leisiö *et* Leisiö 1993.

<sup>75</sup> SKVR VII<sub>2</sub>, 3541–3549: Liperi, Kontiolahti, Polvijärvi, Kaavi, Kiihtelysvaara, Nurmes.

<sup>76</sup> SKVR I<sub>3</sub>, 1802, 1803, 1806, 1832, 1845: Akonlahti, Kuivajärvi (Akonlahti), Vuoninen.

<sup>77</sup> SKVR I<sub>3</sub>, 1802.

<sup>78</sup> SKVR XII<sub>1</sub>, 583–584.

*Minä laulan lapselleni,  
 pienelleni piipottelen,  
 minä laulan lammen lummen,  
 meren lummen luikuttelen:  
 Luulin lumpehen pitävän,  
 Veen kalvon kannattavan.  
 Lumme alkoi lummistella,  
 veen kalvo kallistella:*

*Suistuin suulleni vetehen,  
 kasvoilleni kaislikkohon,  
 hauki minut Manalle saattoi,  
 hauki tuotti Tuonelahan:  
 Tuonen tyttäret toruivat  
 Kalman lapset kalkuttivat,  
 minun tuhmin tulleheni,  
 verevänä vierreheni,  
 kaunoissa kaottuani.*

Laulu on tyyten omalaatuisensa myyttiseppinen kertomus lumpeenlehdeltä meren kaislikkoon suistuneesta laulajasta, joka hukkuu, ajautuu *\*Tuonnelaan*, kalojen maille *Kalmaan*, jonka lapset toruvat laulajaa siitä, että tämä oli tehnyt tuhvasti hukuttuaan parhaassa iässään, verevänä ja *kaunoissa*, silkkaa type-ryyttään. On yllättävää, että kerimäkeläinen laulaja oli tuntenut saman tarinan niin kaukana kuin itäisessä Etelä-Savossa. Muualla Savossa en tiedä sitä pannun muistiin.

Kartasta 2 käy ilmi, että laulu on selkeästi itäinen. Mutta se on itäinen varsin kummallisella tavalla, sillä se ei oikeastaan kuulu minkään maakunnan (historiallisen perinnealueen) piiriin.

Tästä tuutulaulusta on kuitenkin myös yksi satakuntalainen muistiinpano, mutta muun levikin kannalta on helppo yhtyä T. Pohjankanervon käsitykseen, jonka mukaan kyseisen Tyrvään Kullaalla 1903 muistiin kirjoitetun runon sisältö oli opittu kirjallista tietä. (Esittäjä, 58-vuotias Taavetti Koivuniemi, oli kertonut oppineensa sen äidiltään, mutta en tiedä mistä lähteestä Koivuniemen äiti olisi voinut laulun oppia. Oppimisen oli täytynyt tapahtua jo 1800-luvun puolella.). Teksti vihjaa selkeästi Piippolan tarinaan, ja kuuluu lyhenneltynä seuraavasti<sup>79</sup>:

*Minä laulan lapselleni,  
 kieltä pieksän pienelleni,  
 minä laulan lammen lummen,  
 meren lummen luikahutan,*

*taivaan kaaren taivuttelen,  
 Ahdin asunnon avajan  
 katselen veden neitosa,  
 laulan heistä laulun laihan – –*

Laulu lammen lumpeista tunnetaan siis alueella, joka esiintyy yhtäältä Pohjois-Pohjanmaalla Hailuodon, Vihannin ja Piippolan linjalla, ja toisaalta itäisessä Etelä-Savossa sekä hämärästi Pohjois-Karjalassa ja paikallisesti Vienassa, jonne se oli omaksuttu ehkä Pohjois-Pohjanmaalta. Aihetta on vaikea pitää savolaisena, sillä levikki viittaa läntiseen karjalaisuuteen. (Laulua ei siis tunneta Etelä-Savon kanta-alueella, ei Pohjois-Savossa eikä Keski-Suomessa. Lisäksi

<sup>79</sup> SKVR X<sub>1</sub>, 662.

sen esiintyminen Hailuodossa tuennee oletusta laulun karjalaisesta alkuperästä, sillä saaren vanhakantainen nimi on ruotsiksi ollut Karlö 'Karjalaisten saari'.

Kuitenkin toisaalta laulu on kiistatta vedenäreläisten tekemä, ja siinä *meren* asema on keskeinen. Vaikka laulajat eivät olisi muuta muistaneet, he olivat muistaneet johdannon säeparin *meren lummen luikuttelen* eri muunnelmia. Kehtolauluna tämä näyttäisi olleen eppinen varoituslaulu, ja sisältönä olisi mielikuvitukSELLINEN matka myyttiseen *Kalmaan*, meren pinnanalaiseen maailmaan.

Yhtäältä on huomattava, että kerimäkeläis-piippolalaisessa laulussa on voimakkaasti esillä itämerensuomalaisille kehtolauluille yleensäkin ominainen kuolemansymboliikka. Äidit ja isoäidit ovat vaivuttaneet pienokaisia uneen, jota he ovat verranneet kuolemaan hyvässä tai pahassa, maagisesti tai muutoin (vrt. esim. *Pium paum papinkello* ja *Tuuti lasta Tuonelahan*).

Toisaalta laulu on tavallaan varoittelua ja opastelua lapsille, jotka asuvat vetten ääriellä. Ja meren keskeinen asema viittaa kyllä merialueille, sillä itämerensuomalaisissa kielissä *merellä* on vain yksi merkitys. Tätä kautta runon omituinen levikki viittaa enemmänkin Perämeren keskiaikaiseen perukkaan kuin sisämaan karjalaisalueille. Itse asiassa olen tällä haavaa valmis väittämään, että laulu onkin syntynyt Pohjois-Pohjanmaan rannikkoalueella. On kuitenkin havaittavissa laulun myyttinen luonne. Sellaisenaan se ei ole erityisen karjalainen, eikä se suoranaisesti liity itämerensuomalaisten šamanistiseen *Tuonelanmatka*-lauluunkaan. Ja kuitenkin se liittyy, sillä (kuten mm. Anna-Leena Siikala esittää teoksessaan *Suomalainen šamanismi*) lampi ja umpilampi ovat maanalaan johtavan käytävän vertauskuvia ja Tuonen hauki on ollut šamaanin apueläimenä vetisillä kalamailla. Mutta näihin itämerensuomalaisiin aineksiin on liittynyt skandinaavisia lisiä, mikä on muuttanut laulun yleisluonnetta.

Ensinnäkin Piippolan muunnoksessa esiintyy joukko alisen maailman nimityksiä, jotka liittyvät veteen. Kaiketikin *tuo*-sanana johdannaisena *Tuo(n)nela* on neutraali termi, *Manala* tarkoittanee maan alaista maailmaa, mutta *Kalma* viitannee mereen. Ilmeisestikin uralilaista alkuperää oleva *kalma* on saattanut aiemmin olla asussa *\*kalama* (vrt. *satama*), mikä oletus liittäisi sanan *kalaan* ja vedenalaiseen maailmaan. On hyvin tunnettua, että pronssikautisen Skandinavian kautta omaksuttuun ja varhaisten maanviljelijöiden tunnustamaan aurinkokulttiin liittyi vainajan hautaaminen aivan veden (? *\*kalaman*) äärelle sijoittamalla ruumis kivikasan alle. Tästä näkökulmasta tuutulaulun takaa voisi pilkottaa esihistoriallinen kuolemankuva, joka oli liittynyt alueen alkuperäisen väestön kulttuuriin. Toisin sanoen laulu ei edustaisikaan muinaiskarjalaista vaan sitä varhaisemman asujaimiston luomistytöä. Tarkoitin tässä *kainulaisia*<sup>80</sup> eli sitä esihistoriallista heimoa, joka oli asunut saamelaisten ja hämäläisten välialueilla, mutta samalla myös skandinaavien pohjoispuolella aina ehkä Helsinglantia myöten. Kaunulaiset eli kveenit olisivat olleet itämerensuomalais-skandinaavinen kaksikielinen sekakulttuuri, joka kris-

<sup>80</sup> Kainulaisista enemmän: ks. Julku 1985, 73–74 sekä Julku 1986.

tillisen ajan sarastaessa oli toiminut yhteistyössä varhaisten karjalaisten kanssa ja taistellut norjalaisia vastaan Lapissa. Tällaisen ehkä huikean oletuksen mukaan laulu voisi olla peräisin jo 1100-lukua varhaisemmalta ajalta. Karjalaiset siirtyivät kainulaisten asuinalueille kai jo 900-luvun lopulta alkaen ja ehkä omaksuivat laulun aiheita näiltä. Tämä selittäisi laulun omituisen levikin: siitä on säilynyt tietoja vain alueelta, joka oli esihistoriallisena aikana ja keskiajalla toiminut karjalaisten vesitienä Laatokalta ”Kveenien merelle” eli Perämerelle. (Perämeren tämä nimitys esiintyy keskiajan venäläisessä kirjallisuudessa.)

Oletus on otettava varovasti, ja on tehtävä lisäkysymys: miksi tämän laulun keskuksena on lammen ja meren *lumme*. *Lampi* eli (länsisuomalaisittain) *lammi* lienee laulussa puhtaasti alkusoinnun vuoksi. Merta voi arvella laulun syntyalueen luonnonympäristön muistumaksi, eikä sen sijalla missään esiinny sen kummemmin jokea, järveä kuin muutakaan vetistä sanaa. Siis miksi lumme?

Jos lähdetään siitä, että laulun alunalkuinen luoja oli ollut Perämeren rannikolla asunut kaksikielinen kainulainen, hän saattoi tuntea jotain sellaista lumpeeseen liittyntä skandinaavista perinnettä, joka selittäisi sen olemassaolon tässä. Sanat *näckros* ~ *näckblomma* ’lumme’ tarkoittavat ’näkinruusua’ ja ’näkin kukkaa’, ja *näkki* on taas ollut vedenhaltijan eli vetehisen ikivanha nimitys ilmeisesti jo kantagermaaneilla. Lumme oli heille siis vedenhaltijan ruusu. Tässä fantasiassa juuri myyttisen vedenhaltijan kukka sai laulajan kaatumaan veden ja siten lumpeella oli laulajille ja kuulijoille ollut joitakin sellaisia merkityksiä, joita me voimme enää vain arvailla. Nämä unohtuneet mutta aiemmin oleelliset merkitykset saattavat olla yhtenä syynä siihen, että laulusta on säilynyt juuri aloitusformula. Ja kuka lopultaankaan tietää, etteikö sana *lumme* olisi itämerensuomalaisella taholla johdettu *lumota*-verbistä. Jos näin olisi, vetehisen kukka olisi tavallaan lumonnut laulajan hukkumaan. Onko ajatus liian kaukaa haettu? Ehkä<sup>80a</sup>.

Miten tahansa onkaan, laulun vienalaisissa muunnoksissa kyse on selkeästi lumoamisesta, jossa laulaja lauloi *meren oallot ahveniksi, meren hiekat \*heruviksi*. Nämä säkeet eivät sovi yhteen piippolalaisen *Kalmaan horjahtamisen* yhteyteen, joten ne on saatettu johtaa muusta ympäristöstä tuutulauluun, jossa kuitenkin yhä esiintyy kaikille yhteinen aloitusformula lammin lumpeiden lualannasta, lumoamisesta.

---

<sup>80a</sup> Runolla sattaa olla jokin yhteys lapinsuomalaisten loitsuun, jossa tietäjä lankesi loveen loitsulla, jossa todettiin mm, että *meres aaltuu, meres aaltuu laikutalla, kost mun stuorra kuöllin, johka must valttin?* Näin Tuomas Lomajärvi oli loitsinut Kittilässä v. 1920 (SKVR XII<sub>1</sub>, 3520), ja nämä osin saamea mukailevat säkeet kuuluvat nykysuomeksi jotenkin seuraavasti: (Norjan)meri aaltoilee, meressä aallot keinuvat, missä on minun suuri kalani, joka minut ottaa (eli tempaa apueläimenä šamanistiselle matkalle merenpinnan alla).

Päätelmänä voidaan siis nähdä, että myös Östmarkin metsäsuomalaisten tuutulauluissa oli esiintynyt aloitusformula *Minä laulan lammin lummen*, joka johti *Ketunvirteen*. Tällaista yhdistelmää ei juurikaan ole tavattu suomalais-karjalaisella alueella. Mutta suomalaismetsiin formula on alun alkaen siirtynyt länsikarjalaisen kulttuurin piiristä. Pitikö sen alunalkuinen laulaja itseään savolaisena vaiko ei, on tässä yhteydessä yhdentekevää.

Oletus karjalaisuudesta saanee tukea Lauri Kettusen eräästä fonogrammita, jossa 75-vuotias Marja Erikson kertoo elämästään. Tämä Marja oli saattanut olla esimerkin 8 laulaneen Anna Eriksonin äiti. Marja oli syntynyt Hollannin kylässä (Hollandstorpet). Hänen puhettaan Kettunen oli fonografoinut esimerkkien 9 ja 10 äänityksen jälkeen. Marja Eriksonin puheessa tärkeää on se, että se mielestäni liittyy kiistatta laatokankarjalan murteeseen. Kertomuksensa loputtua Marja oli vielä laulanut lyhyen katkelman *Ketunvirttä* (ks. nuottiesimerkkiä 11).



**Nuotti 11.** *Kettu itki poikiaan* 75-vuotiaan Marja Eriksonin laulamana kesäkuussa 1926. (SKSÄ: A 299/73. Fonogr. Lauri Kettunen 67f, Mulltjärn, Östmark: "Laulu".)

## 5.B. Liitos 2: Kuolinsanommat

Nuottiesimerkissä 12 on edellä jo esitellyn Puro-Juhon Pekan laulama katkelma, joka on kolmen eri runon yhdistelmä. Väinö Salminen äänitti sen vuonna 1905.

Mi---nä lao-lan lam-min lum-min ke-tun-- vir-ret kei-kut-- te-----len,  
Pis-tän pil- lin säk- kiin, soe-tan soil-la män-nes--säin-----.

**Nuotti 12.** *Kettu itki poikiaan* Puro-Juhon Pekan laulamana kesällä 1905. (SKSÄ: A 502/22a. Fonogr. V.Salminen, ph. 306, Östmark: "Minä laulan".)

Melodia on tyyllillisesti monitasoinen. Salminen tallensi yhden esityskonaisuuden, ei vain katkelmaa: Pekka alkoi laulun fonogrammin jo pyöriessä ja hän päätti sen fonografin vielä käydessä. Laulun lyhyys kuitenkin osoittanee, ettei Pekka ollut niitä parhaita tuutulaulun taitajia alueella, mutta että hän kuitenkin tunsikin ainekset, joista finnenaiset olivat laulujaan solmielleet.

Ensimmäinen säepari liikkuu pääosin pentakordissa, mutta Pekka käy yläsekstissä  $e^2$  ja käyttää kadenssissa harmoniselle mollille ominaista alajohdosäveltä ( $fis^1$ ). Hän etenee vanhakantaisen syllabisessa 2/4 metrissä, mutta venyttää ensimmäisen jälkisäkeen loppua tavussa *-telen*. Näistä piirteistä voisi päätellä, että melodian 12 alku koostuu yhtäaikaisesti vanhoista ja uusista elementeistä. Vanhoilla tarkoitan muinaissavolaista laulanta, uusilla elementeillä joko Suomesta tullutta tonaalisvaikutteista runolaulutyyliä tai metsäsuomalaisten itsensä Ruotsissa muodostamaa tyyliä. Olen sitä mieltä, että tyyli edustaa muuttajien Suomesta tuomaa uutta tyyliä, ja että tuo tyyli oli tunnettu 1600-luvulla ainakin eteläisessä Länsi-Suomessa.

Jälkimmäinen säepari taas etenee kalevalasävelmänä, jolle on ominaista 5/4-metri. Kadenssi on tyypillisen kalevalasävelmän mukaisen kadenssin muunnos: huippusävelestä  $d^2$  laskeutuva melodia päättyy aiolisen yläjohtosävelen  $a^2$  kautta pitkäkestoiselle perussävelelle. Pekka toteutti tämän formulaa tavalla, jonka saattaisi yhdistää skandinaavien tonaaliseen soitinmusiikkiin.

Kokonaisuutena melodia edustaa runolaulun tyyliä, joka koostuu sen eriaikaisista muunnoksista. Itse en kuitenkaan pitäisi melodiaa kalevalaisen tyylin rappeutumana, vaan enemmänkin näytteenä tuon tyylin sitkeydestä ja laulajien kyvystä sulattaa mitä erilaisimpia tyylejä uskalevalaiseksi mutta edelleen arkaaiseksi melodiikaksi.

Kokonaisuudessaan teksti kuuluu:

*Minä laolan lammil\_lummin  
ketuv\_virret keikuttelen:  
"Pistän pillin säkkiin,  
soetan soilla männessäin."*

Avausformula lammin lumpeista on yhden säkeen mittainen, mutta se ei jatku sovinnaisella tavalla, vaan liittyy *Ketunvirren* muunnelman edellä mainittuun suomalais-karjalaiseen *Miepä se laulan* tuutulauluun, johon on Suomen puolella otettu mukaan talonpojan kotieläimistä lammas ja kuttu. Seuraavassa *kettu* ja *kuttu* ovat sekaantuneet, sillä laulun vienalainenkin laulaja lienee tavoitellut termillä *ketesvirsi* länsisuomalaista *kutun virttä*: *miepä laulan lammasvirren, ketesvirren keikuttelen*.

Avaussäeparin jälkeen Puro-Juhon Pekka aloitti kolmatta laulua, jonka hän on voinut omaksua kahdesta eri lähdelaulusta. Toinen mahdollisuus on keskiaikainen balladi *Kuolinsanommat*, jota oli laulettu Varsinais-Suomessa jo 1400-

luvulla. Keskiajalla balladi oli tanssin säestyslaulu. Siihen liittyikin kertosaë, jota tanssijat olivat säännöllisesti toistaneet itse kertovan tarinan edetessä. Kertosaë kuului:<sup>81</sup>

*Kinerva, Kanervan poika  
läksi soitellen sotahan,  
ilon lyöden muille maille.  
Pisti pillit säkkihinsä,*

*soitti suolla mennessänsä,  
kajahutti kankahalla:  
suo surahti, maa järehti,  
kangas vastahan kajahti.*

*Kuolinsanomissa* nuorukainen nimeltään Kinerva oli matkalla sotaan. Hän sai viestin ensin isänsä kuolemasta, sitten äidin, veljen ja lopulta sisaren kuolemasta. Hän ei kuitenkaan näistä kuolinsanomista huolinut, vaan jatkoi matkaa, kunnes sai viestin morsiamensa kuolemasta. Tämä tieto sai Kinervan murtumaan ja hän vaipui suruun. Balladin taustalla on nähty tanskalainen *Skön Engela*, ja muutoinkin sillä on sukulaisia monien läntisten kansojen vanhassa laulustossa. Mutta Suomessa ja Karjalassa siitä on säilynyt enää tanssin aikana useaan otteeseen toistettu kertosaë. *Kuolinsanomiat* itse on kirjattu muistiin ennen kaikkea itäisessä Etelä-Suomessa sekä Inkerissä.

Pekan muistama säepari on siis voinut olla peräisin juuri *Kuolinsanomista*, joten sen voisi arvella tässä tapauksessa siirtyneen Östmarkiin alun perin länsikarjalaista alkuperää olleen laulajan perinteestä. Mutta formulalla on *Kuolinsanomiamia* syvemmät juuret. Vanhempaa perinnettä edustaa niin kutsuttu *Orvon laulu*, jonka keskushenkilönä oli Kullervo Kalervonpoika<sup>82</sup>, joka nimi oli selkeästi muodostettu skandinaavisen (germaanisen) esikuvan mukaisesti (vrt. Karlsson). Tämä myyttinen sankarilaulu palautuu rautakauden Lounais-Suomeen<sup>83</sup>, ja senkin kansainvälinen tausta ulottuu Tanskan suunnalle: Kullervo Kalervonpojan eteläskandinaavisena esikuvana lienee ollut samainen *Hamlet*-motiivisto, jota Tanskan historiijoitsija Saxo Grammaticus oli laajalti esitellyt jo 1200-luvulla<sup>84</sup>.

Sotaan lähteneellä *Kalevanpojalla* eli Kullervolla oli sotasoiittimenaan häränsarvinen trumpetti, jonka ääni on parhaimmillaan varsin voimakas. Häränsarven käyttö sotatorvena oli jokapäiväistä skandinaavisena viikinkiaikana ja sitä jo paljonkin aiemmin. Tätä taustaa vasten voi ymmärtää säkeet, joissa *kangas* viittaa eteläsuomalaisien hiekkaharjujen huipuille perinteisesti sijoitettuihin polkuihin:

<sup>81</sup> Ks. tästä enemmän Leisiö ja Tainio 1988.

<sup>82</sup> Kuusi 1980, n:ot 140–141.

<sup>83</sup> Kuusi 1980, n:ot 41–43. Setälä 1910.

<sup>84</sup> Saxo Grammaticus, Förste del, III. Bog; IV. Bog.



*kajahutti kankahalla:  
suo surahti, maa järähti,  
kangas vastahan kajahti.*

*Kuolinsanomien* lounaissuomalainen laatija oli siis lainannut tämän varhaisen laulun aineksia balladiinsa. Mutta hän muunsi tekstiä, ja sijoitti vanhan sotatorven sijaan oman aikansa modernin tanssisoittimen, *rakkopillin* eli nykykielellä säkkipillin. Kun Kinerva siis *pisti pillit säkkihinsä, soitti suolla mennessänsä*, kyse on hyvin realistisesta kuvauksesta: hän työnsi rakosta tehtyyn ilmapusiin sekä puhalluspillin että melodia- ja borduunapillin ja näin rakkopilli oli soittovalmis. Kuten mielestäni on osoitettu, tämä pilli oli eteläisessä Suomessa keskiajalla tunnettu ja uutuutena arvostettu. Se oli lainattu tänne suoraan Baltian saksalaisesta kulttuurista, minkä seurauksena myös sana *pilli* vakiintui suomalais-virolais-vahtjalaisella alueella puhallussoittimen yleisnimeksi. Suomalainen tapa ilmaista yleensä lähtöä on sekin tämän säeparin peruja.<sup>85</sup>

Kolmaskin runoilija oli käyttänyt samaista kielikuvaa. Historialliseen todellisuuteen pohjautuva balladi *Elinan surma* on 1500-luvun lounaisesta Suomesta<sup>86</sup>. Siinä kaiken menettänyt Klau(s) pakenee todellisuutta, luopuu elämästään ja tekee itsemurhan ohjastamalla hevosensa veteen. Tämän itsemurhakohtauksen kuvaamisen 1500-luvun runoilija oli alkanut juuri tällä perinteisellä soittotyyppillä. 1820-luvun Vesilahdella oli laulettu näin<sup>87</sup>:

*Klaus tuo ajohon lähti,  
pisti pillit säkkihinsä,  
soitti suolla mennessänsä,*

*järähytti järven päässä,  
karahutti kankahalla:  
Ajo päin sulaan merehen.*

Tällä haavaa ei voida sanoa, mistä kolmesta Puro-Juhon Pekan säepari oli alkuaan peräisin. On muistettava, että säkkipillin soittamista kuvaavat säkeet ovat vuosisatojen kuluessa tarttuneet myös moniin rautakautisen *Kalevanpojan* teksteihin, joissa oli alkuperin ollut häränsarvi. Levikkisuhteiden kannalta (ja tässä tapauksessa puhtaasti arvailun avulla) voidaan olettaa, että Pekan säkeet ovat palautettavissa *Kuolinsanomiin*. Jos näin olisi, Pekan säkeet olivat voineet kuulua 1500- tai 1600-luvun muuttajien tuomaan laulustoon. *Elinan surma* on kuitenkin selkeästi läntinen balladi, ja lauluun *Kalevanpojasta* ei ehkä kovin kauan sitten ole vielä kuulunut säkkipillisiä.

Yksityiskohtana voidaan kysyä, mistä juontuu aivan yleisesti elänyt säe *soitti suolla mennessänsä*? Rautakautisen Kalevanpojan laulun kannalta katsottuna

<sup>85</sup> Leisiö et Tainio 1988.

<sup>86</sup> Kuusi 1980, n:o 148. Leisiö et Tainio 1988.

<sup>87</sup> SKVR X<sub>1</sub>, 2,3,9,10,12,15,16,18.

on täysin mahdollista, että kyseessä on kansanetymologinen uustulkinta, ja että alun alkaen säe olisikin kuulunut *soitti soille mennessänsä*.

Suomen sana *suo* saa monikossa asun *soille*. Mutta niin on saanut myös lounaisen Suomen sana *sota* eli varhemmin myös *soða*, jonka muinaisnorjalaisetkin olivat lainanneet kieleensä asussa *sóta* 'strid'<sup>88</sup>. (Sanan lainautuminen muinaisnorjaan on kulttuurihistoriallisesti kiintoisa, sillä tieto on taas yksi niistä, jotka osoittavat itämerensuomalaisten ja norjalaisten varsin kiinteästä vuorovaikutuksesta pakanallisena aikana.) Olenkin sitä mieltä, että Kalevanpojan rautakautisessa laulussa oli esiintynyt monikkoasuinen lyhentymä *soille* (= aikalaisten normaalipuheessa *soðille*). Toisin sanoen *Kalevanpoika* oli soittanut häränsarvea lähtiessään *sotimaan* eli *\*soðille mennessänsä*. Vuosisatojen kuluessa laulajat eivät kuitenkaan enää tajunneet tätä ajatusta, vaan heidän mielissään sana oli alkanut assosioitua sanaan *suo*, ja siten laulun johdantoformulassa mielikuva soisesta ympäristöstä alkoi saada valtaa. Alkuperin laulussa juuri tämä kohta olisi siis voinut rautakautisen laulajan laulamana kuitenkin sisältää seuraavankaltaisia säejuuria, joissa asu *\*soðille* oli metrin vaikutuksesta pakko lyhentää asuun *soille*:

– –läksi soitellen *sotahan*,  
 ilon lyöden muille maille.  
 soitti *soille* mennessänsä,  
 kajahutti kankahalla:  
 suo surahti, maa järähti – –

Kun Pekka käytti juuri asua *soille* (riippumatta siitä tajusiko hän sanan *sodaksi* vai *suoksi*), tämäkin saattaa olla merkinä siitä, että Värmlannin finnet olivat laulaneet joskus *Kuolinsanomia*.

## 6. Tirun lirun lintu pien eli Kehto linnunpesänä

Metsäsuomalaisten ääninäytteiden joukossa on neljä lyhyttä katkelmaa, jotka edustavat yhtä ja samaa kehtolaulua, jolle annan metsäsuomalaisittain nimen *Tirun lirun lintu pien*. Olkoon siitä ensinäytteenä nuottiesimerkki 13. Sen lauloi Kaisa Vilhuinen, ja Lauri Kettunen tallensi sen peräkkäin kahteen kertaan. Nuotissa 13 otokset erotellaan kirjaimin a ja b. Kettunen oli kirjoittanut tekstin erikseen myös paperille<sup>89</sup>.

<sup>88</sup> SKES: s.v. *sota*.

<sup>89</sup> SKVR VII<sub>5</sub>, 38.

## Muunnos A:

Ti --- rul li --- rul lin --- tu pi ----- en, kyl -- lä tii -- än pe --- säis pai --- kan:

Mäen al --- la män -- ni --- kös --- sä, hy -- vän kuu - sen kuk -- ku - ral ----- la,

kor ----- vess' on ko ----- di ---- hi, kal - li --- oll' on kar --- ta --- no ----- [-s]

## Muunnos B:

Ti -- rul li --- rul lin -- tu pie ----- ni kyl -- lä tii -- jään pe -- säis pai ---- kan:

Mä - en al --- la män - ni --- kös --- sä, hy -- vän kuu - sen kuk - ku --- ral ----- la,

Kor ----- vess' on ko ----- d'ih -----, kal ----- li - oll' on kar --- ta --- nos -----.

**Nuotti 13.** *Tirun lirun lintu pien* oli 61-vuotiaan Kaisa Hendrikson-Vilhuisen kahtena otoksena laulama tuutulaulu vuodelta 1926. (SKSÄ: A 299/47a-b. Fonogr. Lauri Kettunen 62c, kesäkuu 1926, Östmark, Mulltjärn: ”Tirul lirul lintu...”.)

Laulu on siis runosävelmän tyyliin esitetty ja varsin runsaasti koristeltu kehutolaulu. Moodin runkona on pentakordi, jonka terssin koko vaihtelee. Kaksisäkeinen perusmuoto on laulun toistuva yksikkö, mutta kadenssitapahtumien näkökulmasta laulu voidaan tulkita milloin kaksi- milloin kolmisäkeiseksi, sillä laulaja valitsi finaliksen johtosäveleksi milloin pentakordia noudattavan yläpuolisen sävelen  $a^1$ , milloin moodin heksakordiksi laajentavan alapuolisen sävelen  $f^1$  ja toisinaan hän venytti loppusäveltä. Variaatio on vapaata, joten yksi tekstisäe on milloin kahden, milloin kolmen tahdin mittainen. Voitaisiin sanoa myös siten, että laulussa metri vaihtelee 2/4:n ja 5/4:n välillä. Muotorakenteita voidaan kuvata riveittäin seuraavasti. Lyhenne VEN+5 merkitsee venytettyä finalista pentakordissa ja VEN+6 venytettyä finalista heksakordissa:

## Muunnos A:

2/4 a<sup>1</sup> b<sup>1</sup>  
 2/4 a<sup>2</sup> b<sup>2</sup> b<sup>3</sup> VEN+6  
 2/4 a<sup>2</sup> b<sup>4</sup> VEN+5

## Muunnos B:

2/4 a<sup>1</sup> 3/4 b<sup>5</sup> VEN+6  
 2/4 a<sup>2</sup> b<sup>2</sup> b<sup>3</sup> VEN+6  
 2/4 a<sup>2</sup> b<sup>4</sup> VEN+5

Laulaja on siis varioinut erityisesti melodista b-säettä, joka toteutuu viitenä muunnoksena, kun a-säe toteutuu vain kahtena. Kuitenkin otokset ovat yllättävän samanlaiset.

Tir-run lir-run lin-tu pien, kyl-lä-pä tii-jän pe-sän pai----- koin

Mäin peäl-lä män-ny-köl-lä, kui-van kuu-sen kuk-ku-rall'-----.

**Nuotti 14.** *Tirun lirun lintu pien* Puro-Juhon Pekan laulamana vuodelta 1905. (SKSÄ: A 502/22b: "Tirun lirun". Väinö Salminen, ph 306: Östmark.)

Pekka toteutti runolaulun tyyliä seitsensävelikön avulla. Hän venytti kadenssin loppusäveltä, johon hän tuli ykkösrivillä yläpuolisen johtosävelen ja kakkosrivillä alapuolisen johtosävelen kautta. Hän painotti selkeästi iskuosien alkuja. Jos vertaa nuottien 13 ja 14 melodioita, on helposti nähtävissä, että 20 vuoden aikaerosta huolimatta ne ovat samanlaiset (vrt. esim. kohtaa *mäim peällä männyköllä*). Salminen oli kirjannut paperillekin pari muunnosta, joista toisen oli esittänyt Marjatta Juhannuksentytär Tenhu(i)nen 30.6.1905 ja toisen Jussi Tarvainen yhdessä (?pojan)poikansa kanssa<sup>90</sup>. Nuottiesimerkin 15 laulaja on anonyymi, mutta kyseessä oli voinut olla Marjatta Tenhusen esitys. Tekstit ovat seuraavat:

## Tenhunen:

*Tirun lirun lintu pien,  
 kyllä tiijän pesäis paikan,  
 Mäin alla männyköillä,  
 kuivan kuusen kukkuroilla:  
 Tuulessa tupais,  
 kalliolla kartanois,  
 korvessa kotis.*

## Tarvainen:

*Tyssillyllin lintu pien,  
 kyllä tiijän pesäis paikan,  
 mään alla männiköllä,  
 kuivan kuusen juurella:  
 Tuules on tupais,  
 korves on kotis,  
 kalliol on kartanois.*

<sup>90</sup> SKVR VII<sub>5</sub>, 37 (Tenhunen) ja 36 (Tarvainen).

## Katkelma A:



Katkelma B: [männi-] - köil-lä, kui-van kuu-sen kuk--ku--- roil ---- la.



[Ti-]rul li - rul lin-tu pi---e --- ni kyl -- lä tii -- jäm pe-säis pai ---- kan:



mäen al- la män-ni--- köil-lä, kui-van kuu-sen kuk-ku----- il.

**Nuotti 15.** *Tirun lirin lintu pien* vuodelta 1905 kahtena otoksena. Fonogrammilla kuuluu ensin kolmannen säkeen loppu ja neljäs säe. Sen jälkeen laulaja esittää laulun uudelleen neljän säkeen mittaisena. (SKSÄ: A 503/2d: ”Liru liru lintu pien”. Väinö Salminen, ph 311: Värmlanti.)

Sävelmät edustavat puhdasta pentakordia, ja laulaja käytti yläjohtosäveliä  $c^2$  ja  $h^1$ . Hänkin venytti säeparien loppusäveltä. Itse asiassa tässäkin 3/4-tahdit voisi korvata 5/4-tahdilla, ja näin metri olisi 2/4:n ja 5/4:n vuorotte-lua.

Paria vuotta myöhemmin eli kesällä 1907 Lauri Kettunen kirjoitti muistiin tämän laulun, jonka johdantosäettä sen esittäjä oli jatkanut lauluilla *Pa-keneva* ja *Kips kilo karjaan*. Jatko on esitetty jo edellä. Tuolloin v. 1907 teksti kuului<sup>91</sup>:

*tirul\_lirul\_lintu pien,  
küllä tiiän pesäis paikan:  
mäin alla männikössä,  
kui van kusen kukkuralla.*

*tüless on tupais  
korvessa kofis,  
kallioll on kartanois.*

Laulun neljännen äänitteen lauloi Lauri Kettuselle Mullikiärnässä 59-vuo-tias Anna Erikson v. 1927 (ks. nuottiesimerkkiä 16).

<sup>91</sup> Kettunen 1909, 130. Ks. myös SKVR VII<sub>5</sub>, 383.

Ti- rul li- rul lin-- tu pien kyl-lä tii-jän pe-säis pai-kan:  
 Mäin al - la män-ni- köl-lä, kui-van kuu-sen kuk-ku-ral----- la.  
 Kor- vess on ko----tih, kar-ta-nois on kal-li-ol---- la -----.

**Nuotti 16.** *Tirun lirun lintu pien* vuodelta 1926 Anna Eriksonin esityksenä. (SKSÄ: A 299/74a. Fonogr. Lauri Kettunen n:o 68, kesäkuu 1926. Östmark, Mulltjärn.)

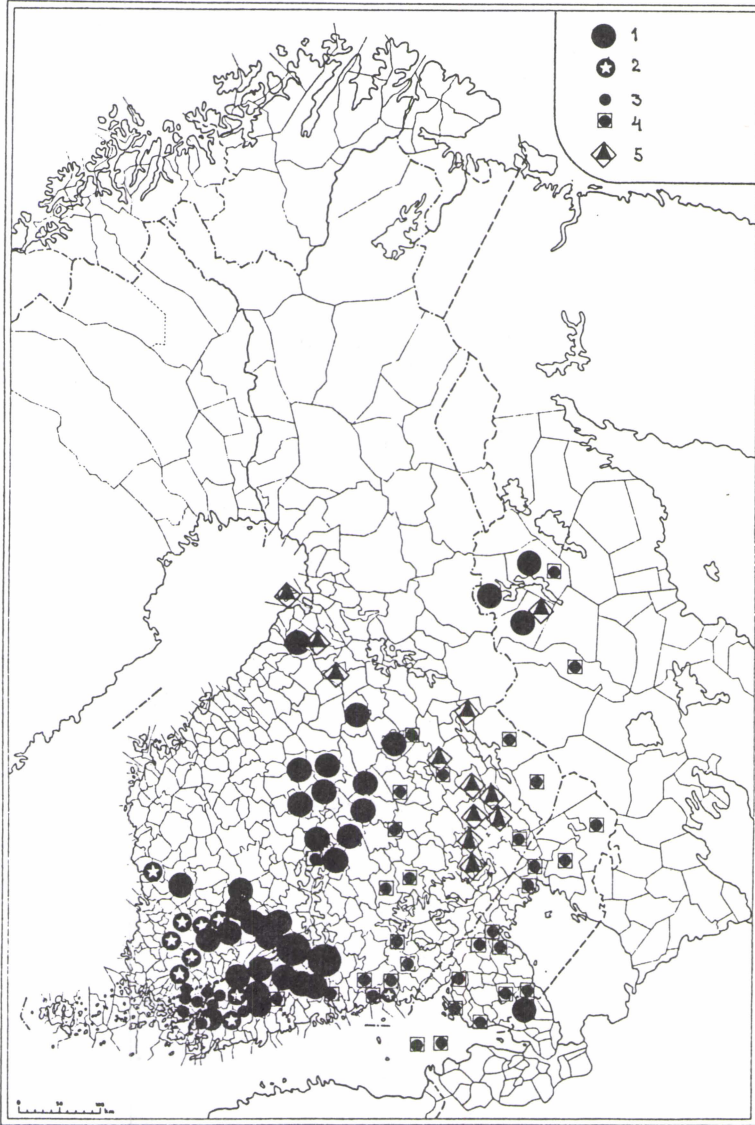
Teksti on edellisten kaltainen, mutta melodiassa väikkyä Anna Eriksonin taipumus toteuttaa melodia triolein. Muutoinkin melodia eroaa edellä olleista. Ensinnäkin se on laskevakaarinen, finaliksen pidennys toteutuu vasta neljännessä säkeessä ja tuolloinkin päätös loppuu alas laskevaan kadenssiniekkueen  $e^1$ , joka tuo elävästi mieleen Keski-Venäjän suomalais-ugrialaisten naisten alaspäisen loppuniekauksen. (Venäläiset naiset toteuttavat sen vastakkaiseen suuntaan eli oktaavin ylöspäin.) Näistä huolimatta melodia edustaa puhdasta pentakordista runotyylä.

Metsäsuomalaisten östmarkilaisella runolla on kolme pääelementtiä: (a) alkuformula, (b) ilmoitus siitä, että laulaja tuntee linnun pesäpaikan sekä (c) tuon pesäpaikan kuvaus. Tällaisenaan laulu jää hämäräksi, mutta sen muunnokset Suomen puolella antavat sille taustaa.

Laulun taustan kokonaisuuttelu jääköön muiden tehtäväksi, sillä sen iäkkyyden ja laajan levikin vuoksi aiheet ovat eri puolilla risteilleet ja uusiutuneet. Sanottakoon kuitenkin jotain. Linnun pesäpaikan kuvaus liittyy laajalti Suomessa keskiaikaista perua olevan aloitusformulan *Nuku nuku nurmilintu* perään. Sen aineksia tunnetaan laajalti luterilaisen Suomen alueella (ks. karttaa 3), mutta alun alkaen laulun rakenneainekset periytyvät katolilaiselta keskiajalta.

Käsitteenä *nurmilintu* liittyyne itämerensuomalaiseen kuolemanlyriikkaan nurmenalaisen lapsivainajan metaforana tai viittauksena hänen sielulintuunsa. Keskiajalla katolisen ajattelun värittämänä tuuditsijat olivat alkaneet laulaa kehtolauluja, joihin oli sommiteltu kysymyksiä. He saattoivat ensin kysyä, kuka lapsen uneen kiikuttaa, ja vastata siihen mm.: *kyllä Kiesus kiikuttaapi*. Tai he kysyivät, kuka lapsen herättää ja vastasivat: *nuku Herran rauhaan, kyllä Herra herättää, kun pikkulintu laulaa*<sup>92</sup>. *Nuku nuku nurmilintu* on siis oletettavasti keskiaikainen aloitusformula, jota on laajalti Suomessa laulettu katolissävyyisen jatkoon toteutumina, mutta nämä eivät kiinnosta meitä. Sen sijaan kiinnostus kohdistuu niihin redaktioihin, joissa tuo katolinen formula on kytketty linnunpesäaiheisiin jatkoihin.

<sup>92</sup> Ks. tästä Kuusi 1963a, 364–365; SKVR X<sub>1</sub>, 704: Ikaalinen.



**Kartta 3.** Kartta Östmarkin finneperinteen tunteman *Tiurun liirun lintu* pien sukulaislaulujen levikeistä Suomessa. Karttamerkeistä 1 = *Missä on sun pesäs?* -kysymyksen sisältävän *Kehtoon suostuttelun* keskiaikainen kantatraditio. 2 = Hämeeseen *Kehtoon manaus*, jossa aloitusformulana on *Nuku, nuku nurmilintu, väsy, väsy västäräkki*. 3 = Edellisen ?länsikarjalainen johdos, jossa aloitusformula on muuntunut, mutta jossa yhä on *missä on sun pesäs?* -kysymykseen perustuva kehtoon suostuttelu. Aloitusformulana voi olla *lii lii linnunpoika*. 4 = Edellisen kehtoon suostuttelu -redaktion ne muunnokset, jotka alkavat metsäsuomalaisittain *Tiurun liirun linnunpoika* tms. 5 = Samaisen alun esiintyminen muissa lounaissuomalaisissa tuutulauluissa. (Yhteys edelliseen jää epäselväksi.) 6 = Alueet, joissa on tavattu historiolan sama avaus kuin Östmarkin finneillä: *Kyllä tiijän pesäs paikan*. Suursaaren tieto jää tulkinnanvaraiseksi.

Satakunnan Noormarkusta *Nuku nuku nurmilintu* on kirjattu muistiin poikkeuksellisessa asussa, mutta mielestäni se paljastaa koko lintuaihelman alunalkuiset allegoriasällöt<sup>93</sup>:

*Nuku nuku nurmilintu  
väsy, väsy, västäräkki,  
Kussa sinun pesäs on?*

*Kuudessa vai männyssä?  
Harvoin hän sen haapaan tekee,  
koivuun ei koskaan.*

Arvatenkin keskiajan loppupuolen lounaissuomalainen laulaja oli keksinyt verrata kehdoissa ähisevää lasta lintuun. Kuitenkin laulun alku liittyy vanhaan manaustekniikkaan. Laulaja ei pyydä vaan käskee. Hän manaa: ”Nuku nurmilintu, väsy västäräkki!” Aivan keskeistä tässä on kolmas säe, jossa on keskiaikaisen muotikaavan mukaisesti asetettuna vastausta kaipaava kysymys: *Kussa sinun pesäs on?* Noormarkkulainen teksti on mielestäni omiaan vahvistamaan oletusta, jonka mukaan tässä laulussa *pesä* on kehdon allegoria, ja kaikki laulajan luettelemat puut, joissa tuo pesä oli, ovat pelkästään allegorisia viittauksia kehdon rakennusaineisiin (riippumatta siitä olivatko laulajat tietoisia symboliikasta eli eivät). Niinpä Noormarkun Anna Kaisalla oli v. 1892 mielessä, ettei hänen kokemuksensa mukaan laulun *hän* (ehkä mies, ehkä isä) tehnyt kehtoa koskaan haavasta, saati koivusta, vaan kuusesta tai männystä. Tästä näkökulmasta laulun sisältö on selvä: (a) nuku lapsi, nuku, (b) missä on sinun paikkasi?, (c) se on kuivassa kuusikehdossa unten valkeassa maassa. Kaikki muu on lisäystä, paisuttelua, toistoa, väärinymmärrystä ja leikittelyä, tai lainaa muista yhteyksistä. Kaikkea tätä on tapahtunut vuosisatojen kuluessa laulun levitessä maan lounaisosien katolisesta keskuksista ympäristöönsä. Noormarkussa laulu oli toki muistettu myös sen normaaliasuisena allegoriana<sup>94</sup>:

*Nuku, nuku nurmilintu  
väsy väsy västäräkki,  
kus sinun pesäs on?*

*Kuivasa kuusesa,  
märäsä männysä,  
katavapuskaj juuresa.*

Noormarkun ohella tämä redaktio on muistettu enää vain naapurissa Kauvatsalla. Kartasta 3 näkee, että kaikkein tavallisimpana redaktion on ollut laulu, jonka aloituksena on *nuku nuku nurmilintu*, mutta joka ei johda kysymykseen pesän sijainnista. Sen sijalla on maanittelevana käskynä allegorinen manaus lapsen uinahtaa kehtoonsa. Näyte redaktion *kantahämäläisestä perustekstistä* on laulettu Asikkalassa<sup>95</sup>:

<sup>93</sup> SKVR X<sub>1</sub>, 697.

<sup>94</sup> SKVR X<sub>1</sub>, 699.

<sup>95</sup> SKVR IX<sub>1</sub>, 1040.



*Nuku, nuku, nurmilintu,  
väsy, väsy, västäräkki:*

*Tee pellolle pesäsi,  
kalliolle kartanosi,  
koivun oksalle kotosi.*

*Nuku, nuku* -formulaa ei ole muistettu Varsinais-Suomessa, vaikka *nurmi-linnusta* on hailakoita jälkiä sielläkin. Sen sijaan koko tämä manausredaktio on levinneisyydeltään selkeästi hämeakeskeinen. On mahdollista, että tekstin alunalkuinen laatija oli yhdistänyt keskiajan Länsi-Hämeessä vanhoja riitti-aineiksia uuteen lintu- ja kehtoaiheistoon, ja näin oli syntynyt uudenlainen laulu. Tällaisesta näkökulmasta on selitettävissä kartalla 3 oleva levikki: laulu olisi levinnyt Pohjois-Hämeestä yhtäältä Perho- ja Lestijokea myöten Keski-Pohjanmaalle. Toisaalta se oli levinnyt Ylä-Savoon ja sieltä Pyhäjokea myöten eteläiselle Pohjois-Pohjanmaalle. Edelleen se olisi omaksuttu Hämeestä läntiseen Pohjois-Savoon, lounaisesta Hämeestä Etelä-Savoon ja sieltä koko Kannakselle. Myös Uudenmaan laulusto selittyisi hämäläislainaksi. Vienan muutamat muistiinpanot<sup>96</sup> osoittavat, että tämä katolisella kulttuurilueella luotu laulu oli siellä outo ja muuntunut epäselväksi.

Oletettavasti hämäläis-savolaista perua on Pohjois-Karjalassa tapahtunut kehitys, jonka seurauksena siellä *nuku nuku nurmilintu* muuntui vahvistetuksi manaukseksi. Lauluissa ei kuvata enää linnunpesää, vaan edellä esiteltyä manausta vahvistettiin uudella käskysäeparilla (ks. valkoisia tähtiä kartalla 3): se on tunnettu myös Savon Sonkajärvellä, Sotkamossa ja Kajaanissa sekä paikoin Kannaksella<sup>97</sup>. Tämän paikallisperinteen näyte tulee vuoden 1895 Kontiolahdelta<sup>98</sup>:

*Nuku, nuku, nurmilintu  
väsy, väsy, västäräkki,*

*Nuku, kun minä nukutan!!  
Väsy, kun minä väsyttän!*

On luultavaa, että tämä manaus on omaksuttu Etelä-Savon kautta Kannakselle ja lopulta Pohjois-Karjalaan. Alunalkuisena lauluna näyttäisi olleen kuolemanaiheinen nurmilintu, jota oli vain käsketty nukkumaan. Se on ollut tavallinen koko Kannaksella<sup>99</sup>. Tämän kannakselais-pohjoiskarjalaisen laulun unta kuvannut säe *vaivu mualle valkoselle* on monin paikoin muuntunut linnunpesärunoissa olevaksi säkeeksi [*tee*] *hangelle havumajasi*, joka taas lienee muuttunut säkeeksi *hongan oksalle ovesi* kuten kovin usein on laulettu Peräpohjassa. Toisaalta esim. Kannaksen Raudussa<sup>100</sup> ne on molemmat sijoitettu

<sup>96</sup> SKVR I<sub>3</sub>, 1807–1809.

<sup>97</sup> SKVR VII<sub>2</sub>, 3568–3584. Savon Sonkajärvi: SKVR VI<sub>1</sub>, 6667, Sotkamo ja Kajaani: SKVR XII<sub>1</sub>, 600 ja 601.

<sup>98</sup> SKVR VII<sub>2</sub>, 3570–71.

<sup>99</sup> SKVR XIII<sub>2</sub>, 5253 ja eteenpäin.

<sup>100</sup> SKVR XIII<sub>2</sub>, 5256.

samaan lauluun: *Tiepä pellolle pesäsi* – – *hongan oksalle hovisi*, – – *hangelle havumajasi*. Assosiaatioiden siirtymä *valkea maa* > *hanki* > *honka* on luonnollinen. Mutta tämän linjan alkuperäisen laulun ytimenä oli ollut jokin seuraavanlainen keskiajan katolisesta Lounais-Suomesta liikkeelle lähtenyt loitsu, jossa kristilliset ja pakanalliset ainekset olivat sekoittuneet, ja josta Pohjois-Karjalassa on säilytetty vain äärimmäiset säeparit. Näyte on peräisin Kannaksen Metsäpirtistä:<sup>101</sup>:

*Nuku, nuku, nurmennukka  
väsy, väsy, västäräkki,  
nuku nurmelle hyvälle,*

*vaivu mualle valkiaille!  
Nuku pois ku mie nukutan!  
Väsy pois ku mie väsytän!*

Itä-Suomessa tuuditsijat ovat hyrällleet suuren joukon erilaisia tuutulauluja, jotka eivät enää ala formulalla *nuku nuku nurmilintu*, vaan onomatopoeettisesti ja alkuosintuisesti esim. *tii tii tikanpoika*, *lii lii linnunpoika* tai *pii pii pikkune lintu*. Itäiset laulut ovat täyttäneet nukahtavien tajunnan mitä erilaisimmin tavoin ja jatkuneet mitä erilaisimmin tarinoin (ks. neliöitä kartalla 3). Nämäkin laulut kuuluvat kiistatta linnunpesämotiivin yhteyteen, mutta niin, että niissä on samainen *kysymys* kuin läntisen Ala-Satakunnan muutamassa laulussa: *Kussa sinun pesäs on?* (vrt. Noormarkun lauluja edellä). Tulkoon tästä redaktiosta näyte Kontiolahdelta<sup>102</sup>:

*Lii lii lii lii linnunpoika,  
missä linnulla pesä?*

*Lahokannon kainalossa,  
kuivan kuusen oksan alla,  
on pienen linnun pesä.*

Tällä redaktiolla on kiintoisa levikki, sillä se jatkuu Laatokan luoteiskolkasta läntistä Peräpohjaa kohti<sup>103</sup>:

Kittilä:

*Pis pis pikkulintu,  
missä pienen linnun pesä?  
Lahokannon kainalossa,  
ja kukkakuusen alla.*

Kemijärvi:

*Tiirun liirun pikkulintu,  
Missä sulla on pesä?  
Lahokannon kainalossa,  
oli mennä kesänä.*

<sup>101</sup> SKVR XIII<sub>2</sub>, 5247.

<sup>102</sup> SKVR VII<sub>2</sub>, 3488.

<sup>103</sup> SKVR XII<sub>1</sub>, 770–777.

Karjalaisilla (kansankielessä *venäläisillä*, ruotsiksi *ryssar*) oli jo esikristillisestä ajasta alkaen ollut tapana edetä Laatokalta Perämerelle ja Lappiin vesireittiä, joka muodostui idän syrjäisistä järvi- ja jokiteistä<sup>104</sup>. Kummallisesti *lii lii linnunpoika* -redaktion liki kaikki tiedot (kartalla neliöt) ovat peräisin juuri tämän karjalaisreitien varrelta. Kyseessä tuskin on sattuma, mutta havainnon tulkinnassa on ongelmia. On tietenkin mahdollista, että itse redaktio on vanha länsisuomalaisuus, joka on siirtynyt itään ja säilynyt Ruotsin ja Karjalan vanhalla rajalla eli mainitulla vesitiellä. Arvelen kuitenkin redaktion olevan länsi-karjalaisen uudelleenmuokkauksen tulosta, ei sellaisenaan lainattua.

Kontiolahden yllä olevassa näytteessä esiintyy säe *kuivan kuusen oksan alla*. Asia on kiinnostava, sillä kehtoa tarkoittanut *kuivan kuusen* allegoria kuului myös siihen alasatakuntaiseen lauluun, jota pidän koko linnunpesä-aiheiston kantaredaktionä. *Kuivan kuusen oksalla* -motiivi on liittynyt myös Etelä-Savon lauluihin<sup>105</sup>. Sen sijaan Pohjois-Karjalassa<sup>106</sup> tämä kehdon allegoria joko on puuttunut, tai *kuiva kuusi* oli muuttunut *kukkakuuseksi*, joka väärinymmärrys esiintyy myös Peräpohjan lauluissa. *Kuivasta kuusesta* on hämäriä jälkiä myös Vienassa<sup>107</sup>. Kannaksella *kuivan kuusen* allegoria on taas ollut likimain tuntematon, joten on oletettavissa, että redaktion peräpohjalaisten muunnosten kuljettajat olivat alun alkaen siirtyneet Lappiin Pohjois-Karjalan kulttuurialueelta eivätkä kovinkaan monta vuosisataa sitten.

Sen sijaan juuri Kannaksen kulmilla laulu on aloitettu östmarkilaista muistuttavalla formulalla *tiirun liirun*, joka tosin jatkuu kysymyksellä kuten *Tiirun, liirun, linnunpoika, missä sinun pesäsi?* Saman kaltaisia ilmauksia on käytetty myös Uudellakirkolla, Hiitolassa, Kirvussa sekä Säkkijärvellä<sup>108</sup>. Myös Ruskealassa ja Pälkjärvellä aloitus on vastannut Keski-Skandinavian formulaa *Tiirul liirul linnunpoika* – –. Edelleen sama ilmaus liittyy Kemijärvellä muistiin kirjattuun lauluun, joka oli juuri aiemmin esimerkkinä. Myös Ala-Satakunnan Eurassa ja Varsinais-Suomen Uskelassa on käytetty aloitusformuloita *tiiru liiru vettä kantaa ja liirun liirun lintuseni*<sup>109</sup>, mutta siellä laulut ovat toiset.

Östmarkin vakiosäkeelle *kyllä tiijän pesäis paikan* löytyy Suomen puolelta vastine vain Kangasniemen Vuojalahdesta, jossa laulaja oli esittänyt asiansa kysymyksittä yksinkertaisella ilmoituksella<sup>110</sup>:

<sup>104</sup> Ks. esim. Aminoff 1943, 53 ja Kirkinen 1976, loppukartta.

<sup>105</sup> Vrt. esim. SKVR VI<sub>1</sub>, 1295–1299.

<sup>106</sup> SKVR VII<sub>2</sub>, 3487–3498 (Uukuniemi, Kontiolahti, Polvijärvi, Kaavi, Kiihtelysvaara, Ilomantsi, Nurmes).

<sup>107</sup> Maasalo 1994, laulu 26: Kontokki.

<sup>108</sup> SKVR XIII<sub>2</sub>, 5363–5365 (Kannas), SKVR XIII<sub>2</sub>, 5367 (Hiitola), SKVR XIII<sub>2</sub>, 5368 (Kirvu), SKVR XIII<sub>2</sub>, 5314 (Säkkijärvi).

<sup>109</sup> SKVR X<sub>1</sub>, 1228. SKVR VIII, 3091 ja 3092.

<sup>110</sup> SKVR VI<sub>1</sub>, 1296.

*tī tī tikanpoeka*  
*tīihä minä pessäis*

*tuollaha se on küsej iurella,*  
*lahokannon nenässä.*

Piirre on erityisen kiintoisa, sillä ilman tätä yksittäistä kangasniemeläistä tietoa olisi mahdollista olettaa, että laulajan ilmoitus linnun pesäpaikan tuntemuksesta on keskisen Skandinavian erityiskehityksen tulos. Mielenkiinnon syy on siinä, että tässä laulaja on ottanut mallinsa loitsuista, joiden alussa loitsija ilmoittaa tuntevansa objektin alkuperän. Tällaista alkuperän tai synnyn tietämyksen ilmoitusta ja selostusta kutsutaan *historiolaksi*. Tiedollaan hän kykeni riistämään objektin maagisen voiman ja hallitsemaan sitä. Näin siis kysymyksenkin sisältävään redaktioon on liitetty maaginen piirre. Suomenlahdella, Kannaksen kulttuurialueeseen kuuluneessa Suursaassa, on niin ikään laulettu säkeitä, joiden sisältöä on vaikea ymmärtää muutoin kuin tulkitsemalla ne samaisen historiolan sisältämän redaktion muistumiksi<sup>111</sup>. Itse historiola tosin niistä puuttuu, mutta olen sen lisännyt hakasulkuihin, sillä ablatiivisijan käyttöä on liki mahdoton muutoin selittää:

*Nuku nuku nurmilintu,*  
*väsy, väsy, västäräkki,*  
[\*Kyllä tiedän pesäs paikan:]  
*Pellol on sun pesäsi,*

*kaskimaalla kartanosi,*  
*koivun oksalla kotosi,*  
*hangella havumajasi.*

Historiolasäe on ollut kaikkea muuta kuin yleinen, sillä tiedot ovat peräisin vain kolmesta pitäjästä, Länsi-Ruotsin Östmarkista, Länsi-Savon Kangasniemeltä ja ehkä Suursaaresta Suomenlahdella. Oletukseni on, että tässä on kyse savolaisperäisestä erityispiirteestä, joka on siirtynyt Östmarkin laulajien traditioon niin vahvasti, etteivät he ole tunteneet muita kuin tämän loitsuainekset sisältäneen historiolaredaktion: *kyllä tiijän pesäis paikan*.

Tiivistelmänä edellä sanotusta todettakoon, että käsitelty laulusto on ytimeltään keskiaikainen. Se oli saanut alkuaihelmansa pakanallisista loitsuista sekä itseään hieman vanhemmasta tuutulaulusta, jossa tuudittajaksi ja herättäjäksi oli pyydetty mm. Neitsyt Mariaa ja Kiesusta.

Laulustolle on olennaista linnun ja pesän vertauskuvat. Ilmeisesti alkuperäisin laulu oli manauksiin liittynyt maanitus, jota voidaan kutsua *Kehtoon manaamiseksi*. Siinä lintu on lapsen ja eri puissa oleva pesä kehdon allegoria. Tämä ilmeisesti lounaissuomalaisista (varsinaissuomalaisista tai satakuntalaisista) alkuperää ollut runo levisi Kanta-Hämeeseen. Edellä esitin oletuksen sen hämäläisestä perusjohdoksesta asikkalalaisen esimerkin avulla. Ilmeisesti tämä *Kehtoon manaamisen* hämäläinen peruslaulu jakautui Saimaan eteläalueilla

<sup>111</sup> SKVR XIII<sub>2</sub>, 5320.

kahteen redaktioon. Toinen redaktio alkoi säkeellä *Nuku nuku nurmilintu*. Tämä sisällöltään komentava manaus siirtyi yhtäältä Kannakselle. Toisaalta se levisi Saimaan ja Laatokan välisellä alueella pohjoista kohden ja alkoi muuttua niin, että komentava sisältö laajeni pakanallisen loitsuperinteen vaikutuksesta nykyisen Pohjois-Karjalan (entisen ylemmän Länsi-Karjalan) alueella. Näin on voinut käydä myös Kannaksella, mutta Ruotsin suurvaltapolitiikan seurausten vuoksi asia jää paljolti arvailun varaan. Joka tapauksessa tosiasia on se, että Kannaksen 1800-luvun perinteessä, joka paljossa on 1600-luvulla lännestä muuttaneiden eteläsavolaisten ja länsisuomalaisten perintöä, kehdon allegorioiden määrä on suuri samalla kun Pohjois-Karjalalle ominainen manaus jää harvinaiseksi. Yhtä kaikki tämä laulusto on kantahämäläisen lainan suoraa jatketta.

*Kehtoon manaamisen* rinnalla Saimaan eteläpään tietämällä joko syntyi tai (läntisen Suomen aineksista vahvistuneena) kehkeytyi aivan uudensisältöinen kehtolaulu, jonka kuva-aineokset olivat samat kuin edellä, mutta ideologia oli toinen. Vanha *nuku nuku nurmilintu* -alkuinen säepari korvautui muunlaisilla alkusointuisilla formuloilla kuten *tiis tiis/piis piis pieni lintu* tai *tiurun liurun linnunpoika*. Näiden säkeiden kohde oli edelleen kehdocsakeikuva, mutta häntä ei jatkossa käsketty vaan maaniteltiin *kysymyksellä*, mikä on psykologisesti parhaita suostuttelutekniikoita aikuistenkin keskuudessa. Kysymys kuului: mikä on asemapaikkasi tähän aikaan, pikkuinen, eli: *missä linnulla on pesä?* Vastaus seurasi heti: kehdocsassa (eli *kuivan kuusen oksan alla*) on paikkasi tänä yönä. Erotuksena *Kehtoon manaamisesta* tätä redaktiota voidaan kutsua *Uneen suostutteluksi*.

Laulujen muuntelu oli käynnissä sukupolvesta toiseen ja vuosisadasta toiseen. Mutta juuri viimeksi mainittu redaktio, *tiis tiis pieni lintu* suostuttelevine kysymyksineen, levisi Laatokan ja Saimaan välistä maakannasta pohjoiseen ja alkoi samalla levitä Saimaan pohjoispuolella myös takaisin länttä kohden (ks. kartan 3 valkopisteisiä neliöitä). Tämän redaktion valtaosa on löytynyt muinaiskarjalaisten pohjantien varrelta, mutta myös Pohjois- ja Etelä-Savon nykyiseltä raja-alueelta.

Kaiken sanotun perusteella on siis nähtävissä, että läntiset savolaiset olivat omaksuneet kantamaanituksen hämäläisiltä ja uudemman suostuttelun Saimaan pohjoispuolitse länsikarjalaisilta. Tämä oli luultavasti tapahtunut joskus 1500-luvun lopulla tai 1600-luvun alussa ja siis ennen, kuin Ruotsin suurvaltapolitiikka ajoi länsikarjalaisten suuret joukot Sisä-Venäjälle. Lainan myöhäperäisyys suhteessa lainanantajien joukkopakoon selittänee tämän redaktion harvinaisuuden Savossa. Kangasniemen liki ainutkertainen historiola puolestaan viittaa siihen, että *Kehtoon suostuttelun* omaksijat tunsivat vielä hyvin loitsutekniikat. Yhdistämällä historioille ominaisen alkuperätiedon ilmoitusformulan suostutteluun, syntyy Kangasniemellä tunnettu muunnos. Tätä konglomeraattia on siis mahdollista pitää keskisavolaisena innovaationa erityisesti myöskin vuoksi, ettei sitä ole tavattu miltään varsinaiselta karjalaisalueelta.

Jos tästä näkökulmasta tarkastelee Östmarkin perinnettä, voidaan yhtäältä sanoa, että aloitusformula *tirun lirun lintu pien* on likimain varmasti länsikarjalaisten muuttajien mukanaan kuljettamaa perinnettä. *Nuku nuku nurmilintu*-aluketta ei ole säilyneessä metsäsuomalaisaineistossa. Niin ikään siellä ei tavata kysymyksen sisältämää suostuttelusäettä kuten ei myöskään käskevää manausta. Östmarkin perinne oli siis kapea-alainen ja oletettavasti yhden suvun mukanaan tuoman tradition jälki. Mutta mistä se olisi voinut olla peräisin? Vaihtoehtoina ovat ehkä vain keskinen Länsi-Savo tai Kannas. Yhtä kaikki: loitsijoiden menetelmä riistää haltuunsa loitsun kohteen maaginen voima historiolan avulla viittaa jonkin periferian vanhakantaiseen paikallistraditioon menneisyyden Suomessa. Se oli sama kuin 1900-luvun alun Östmarkissa.

## 7. Lappalaisen kutsu ja manaus

Viimeisessä nuottiesimerkissä 17 on lyhyt ja epäselvä katkelma vuodelta 1905. Väinö Salminen oli tuolloin laulattanut Puro-Juhon Pekkaa, jonka laulamasta tekstistä on tässä vaikea tehdä selkoa.

[O-] -len poi--ka poh-ja-lai-nen, lap-pa-lai-sen la- p- si-----,  
Kum-mä ker-ran pu --- hal-sin tur- pa kyl- lä kak- si-----,

**Nuotti 17.** Lappalaisen kutsu ja manaus Puro-Juhon Pekan esittämänä vuoden 1905 Östmarkissa. (SKSÄ: A 502/22e: ”Minä olen pohjalainen, lappalainen”. Ph. 306, V. Salminen 1905, Östmark.)

Ennen laulunsa esittämistä Pekka oli *puhunut* torveen raudan ja käärmeen sanat eli loitsut rautaesineen vamman ja käärmeenpureman parantamiseksi. Sittem hän oli *laulanut* nuottiesimerkissä 17 olevan tekstin, joka on loitsu. Kyse on siis laululoitsusta, mutta tekstiä pidän toistaiseksi epäluotettavana tulkintana. Tähän hätään en ole ryhtynyt itse tekstiä jäljittämään, joten säkeiden tarkempi tulkinta saa jäädä odottamaan myöhempää analyysiä.

K. A. Gottlund näyttää ainoana suomalaisena tutkijana merkinneen saman loitsun muunnoksia metsäsuomalaisilta. Toisen niistä oli lukenut hänelle Pål Pärsson Räisänen lokakuussa 1821 kotikylässään, joka oli Öyern-järven rannalla Norjassa (ja joka kartalla 1b sijaitsee sanassa Norja olevan r-kirjaimen

kohdalla)<sup>112</sup>. Räisäisen tekstinä olivat tietäjän nostatussanat, joiden avulla tämä pyrki lankeamaan loveen ja samalla kutsumaan avukseen ja turvakseen Ukkoa ja Ukon väkeä. Pål oli aloittanut loitsunsa sanoin *Tuli poika Pohjolasta, täys lapsi täyvestä Lapista*, jotka paljastavat loitsun yhteyden Puron-Juhon Pekan laulaman tekstin ensimmäiseen säepariin. Mutta Pekan toinen säepari jää hämäräksi. On mahdollista, että kyse on edelleen samasta nostatuksesta, mutta se voi olla peräisin myös muusta yhteydestä. Esimerkiksi Kainuussa on loitsussa kateita vastaan todettu mm., että *Minä laulan lappalaisen, salasyöjäni sanelen, laulan halki hartijansa, puhki leukansa puhelen, paijan kaulansa kaheksi* –<sup>113</sup>. Samanlaisia säkeitä löytyy myös sotkamolaisista ja impilahtelaisista kaateensanoista sekä ilomantsilaisesta manauksesta: *Minä laulan lappalaisen, salaasyöjän sanelen, laulan halki hartijasi, puhki leukasi puhelen* –<sup>114</sup>. Tietoni eivät enää riitä tämän seikan syvempään setvimiseen, mutta mahdollisesti Puro-Juhan Pekan tekstin toinen säe liittyy jotenkin tähän yhteyteen.

Jos kuitenkin vielä etsii suomalaisia paralleleleja nuotin 17 ensimmäiselle säeparille, voidaan havaita jo pintapuolisen etsinnän pohjalta, että ne muistutavat tietäjän avuksipyyntösanajoja, joita oli pantu muistiin Ilomantsin Mekrijärvellä 1840-luvulla<sup>115</sup>. Näissä tietäjä kutsui avukseen Lapin väkevää tietäjää, jonka synnyn hän ensin kertoo: *Poika synty Pohjolahan, mies pitkä Pimentolahan – – tule poika Pohjolasta, Mies pitkä Pimentolasta, miehen ainoan avuksi, yksinäisen ympärille – – tätä hiittä hieromahan, Juutasta rutistamahan –*. Tässä *hiisi* ja *Juutas* olivat tietäjän parannettavana olleen taudin allegoriat. Esim. liperiläisessä tautiloitsussa teksti oli muuttunut asuun *Tuli poika Pohjolasta, mies pysty Pimentolasta*<sup>116</sup>. Saman kaltaisia säkeitä tavataan myös tietäjän varaussanoissa, joita on pantu muistiin Savossa: *Ukko Turjasta tulopi, äijä laskikse Lapista* (Juva) ja *Tuli mies Pimentolasta, tarkka Tapiolasta* (Pieksämäki)<sup>117</sup>. Tämän enempää tätä asiaa on kuitenkin tarpeetonta tarkastella, mutta tuokin lyhyt äänite näyttäisi yhdistävän Östmarkin perinteen länsikarjalaisen kulttuurin perillisiin, joiden keskuudessa Lappi, Turja (eli Ruija) ja Pohjola olivat väkevien tietäjien ja myös pahuuden ja pimeyden työssijoja.

Nuotissa 17 oleva melodia on vanhan runotyylin ja skandinaavisen paimenlaulutyylin välimaastossa. Runotyylisiin kuuluu pentakordirakenne sekä esisäeparin päättyminen toiselle ja jälkisäeparin ensimmäiselle asteelle. Sävelmä liikkuu loppuvaiheessa ehkä harmonista mollia tapailten *gis*<sup>1</sup>:en kautta, ja täten

<sup>112</sup> SKVR VII<sub>5</sub>, 45. Räisäisestä itsestään Gottlund (1986, 185, 187–8, 248, 273, 280–2, 287–8, 331) kertoo lukuisia seikkoja.

<sup>113</sup> SKVR XII<sub>2</sub>, 8426.

<sup>114</sup> SKVR XII<sub>1</sub>, 3575. SKVR VII<sub>4</sub>, 1628, 1715.

<sup>115</sup> SKVR VII<sub>4</sub>, 1590 ja 1592.

<sup>116</sup> SKVR VII<sub>4</sub>, 1670.

<sup>117</sup> SKVR VI<sub>1</sub>, 2992 ja 2999.

alarivin kolmas tahti vaikuttaa tonaaliselta. Laulu kuitenkin päättyy runolaulun tapaan yläjohtosävelen kautta. Anna Eriksonin lauluille on ollut ominaista sävelmän eteneminen triolein. Sama koskee tätä laulua, ja koska sekä Anna että Puro-Juhon Pekka elivät Hollannin kylässä (Hollandstorpet), on mahdollista, että triolisointi oli ollut leimallista juuri tuon kylän laulajille.

\*                    \*                    \*

Edellä oleva analyysi on osoittanut, että metsäsuomalaisten runolaulu oli jotain muuta kuin joksi niitä myöhemmin tehtyjen suomalaisten ja karjalaisten äänitteiden pohjalta voisi kuvitella. Kuultuani ne itse ensi kerran, olin varsin yllätynyt siitä, että laulajien luomat melodiset hahmot olivat kiistatta runosävelmiä mutta muotorakenteiltaan ennustamattomalla tavalla muuntelevia. Ensiajatuksenä oli, että äänitteet edustavat laulun kuolevaa rappiokautta: laulajat eivät enää hallinneet kalevalaista tyyliä, vaan koettivat jotenkin selvitä esityksissään. Tarkempi tutustuminen aineistoon on kuitenkin muuttanut tulkintaani. Olen vakaasti sitä mieltä, ettei näissä sävelmissä ole paljon skandinaaveilta omaksuttua vaikutusta, mutta ei myöskään suomalaisilta omaksuttua uuden tyylin runolaulua, jolle oli ominaista nelisäkeisyys, selkeä tonaliteetti ja kalevalasävelmän hallitsevuus. Östmarkin äänitteet edustavat mielestäni erinomaisella tavalla vanhakantaista itämerensuomalaista laulua, siis samaa tyyliä, jolla Suomessakin oli joskus aiemmin kalevalainen runous toteutettu. Tästä näkökulmasta ymmärrän hyvin, miksi jotkut 1800-luvun säätyläiset valittivat sitä, etteivät suomalaiset osaa laulaa. He olivat tottuneet säännöllisiin muotorakenteisiin, muuttumattomina toistuviin säkeistöihin, tasaiseen metriin ja tasavireisiin asteikkoihin. Jos suomalaisten laulanta oli todella ollut sellaista kuin nämä arvokkaat äänitteet, laulun voi sanoa olleen hyvin arktista: laulajat tunsivat nelipolvitrokeen, mutta esityksissä he eivät mitenkään olleet sen orjia. Mitta pysyi tustalla mutta laulajat käyttelivät sitä miten milloinkin. Tämän vuoksi metrit, asteikon sävelet, moodit ja muotorakenteet vaihtelivat alituisesti. Aivan samoin laulavat Etelä-Ruotsin saamelaiset, Kuolan niemimaan saamelaiset, obinugrilaiset, nensit ja nganasnit, tunguosit ja tšuktšit. Säännönmukaisuus ja symmetria syntyvät aivan eri keinoin kuin ne syntyvät nykyaikaisessa länsimaisessa musiikissa. Jos jälkimmäinen halutaan tulkita kausaalisuhteiden tulokseksi, metsäsuomalaisten tyylin voi nähdä fraktaalilogiikan seuraukseksi, ikivanhaksi pohjoisella pallonpuoliskolla.

Östmarkin laulajat olivat fonogrammien synnyn aikaan kolmen kulttuurin kannattajia. Keski-Skandinavian finnien kulttuuri oli heille vielä ominta omaa. Sitä edustivat useimmat tämän artikkelin äänitteet. Toisena oli suomensuomalainen kulttuuri, jota finnet seurasivat, ja jonka piiristä omaksuttuja lauluja ja



soitteita he mielellään esittivät. Mutta kiintoisasti he näyttävät kyenneen pitämään nämä kaksi kulttuuria, suomensuomalaisen ja finnekulttuurin, tyystin erillään. Niin kuin lappilainen saattaa kyetä laulamaan ja joikaamaan tyylejä sekoittamatta, finnet näyttävät kyenneen luontevasti esittämään rekilaulun suomalaiseseen tapaan säännöllisyyttä toteuttaen, kun taas omassa laulustossaan he toteuttivat omia tyylisääntöjään. Kolmas kulttuuri, skandinaavinen, oli työntymässä kuitenkin jo esiin. Tällä hetkellä finnet eivät laula enää muuta kuin mitä skandinaavitkin laulavat, vaikka monet hanuristit pyrkivätkin yhä pitämään yllä finneidentiteettiään valitsemalla ohjelmistoonsa ”finska melodier” (kuten Säkkijärven polkkan ja La cumparsitan).

Östmarkin musiikillinen perinne viittaa sekä Länsi- että Itä-Suomeen. Tekstin edellä tarjottu tulkinta ei pohjaa kovin tarkkaan analyysiin, joten siihen on suhtautuminen kriittisesti. Suurpiirteisyyden syy on ennen kaikkea pyrkimys nähdä vain yleisiä trendejä. Kun satakuntalainen laulaja on ilmoittanut lapselle ryhtyvänsä laulamaan lapselle ketun kielessä (*Minä laulan lapselleni, ketun kielien keikuttelen*), tässä en ollut kiinnostunut siitä, olisiko formula kuulunut jo alun alkaen A- tai C-redaktioon. Ja vaikka edellä olisikin tulkintavirheitä, yleinen havainto on kuitenkin mielestäni selkeä: Östmarkin laulajien perinteiden taustalla on ollut yllättävän selkeästi yhtäältä satakuntalais-hämäläinen ja toisaalta länsikarjalainen kulttuuri, kun taas savolaisuuksista ei ole jäänyt väkevää näyttöä. Tämä havainto pakottaa miettimään varhaisen, siis vuoden 1600 kahta puolen olemassa olleen savolaisen kulttuurisisällön luonnetta. Näyttäisi nimittäin siltä, että suursavolainen kulttuuri oli vielä tuolloin ollut vahvasti karjalaispitoista. Erottuminen karjalaisesta kulttuurista olisi siis tapahtunut näkyvästi vasta Ruotsin suurvalta-ajan vaikutuksista. Sen vuoksi Östmarkin laulujen savolaisuuksia ei liiemmin ole löytynyt, sillä nämähän olisivat syntyneet Suomessa vasta finniin pääjoukkojen muutettua Skandinaviaan. Tästä hypoteettisesta näkökulmasta voidaan ymmärtää, miksi länsikarjalaisuus on näinkin selkeästi läsnä, ja miksi edellä oli pakko ottaa esille mahdollisuus, jonka mukaan pohjoisen Värmlannin finnet olisivat tunteneet tyylikelementtejä, jotka olivat aikoinaan olleet rajakarjalaisen itkun ainesosia, ja jotka eivät ole kuuluneet varsinaisten runosävelmien esitystyylisiin. Niiden välähtäminen östmarkilaisessa laulussa olisi kuin muistuma ajoilta, jolloin savolaisuutta ei vielä sinällään ollut, vaan jolloin hämäläiset, länsikarjalaiset ja pienimpänä osajoukkona eteläisimmät saamelaiset saattoivat suppeallakin alueella pitää yllä omia kulttuuripiirteitään. Savolainen kulttuurisulauma oli syntyvä vasta ruotsalaisen imperialismin myötä. Jos tällainen tulkinta on hyväksyttävissä, SKS:n äänitearkiston tallenteita on syytä pitää entistäkin suuremmissa arvossa.

## Lähteet

- Allmo, Per-Ulf (red.) 1990. *Säckpipan i Norden. Från änglars musik till Djävulens blåsbälg*. Stockholm & Uppsala: Musikmuseets skrifter 18.
- Almegård, Nils 1993. *Svartnäsfinnar. Människoöden i Svärdsjö finnmark under gångna århundraden*. Svartnäs: Gidlunds Bokförlg.
- Aminoff, Torsten G. 1943. *Karjala lännen etuvartiona*. Helsinki: Otava.
- Asplund, Anneli 1981. ”Riimilliset kansanlaulut”. – *Kansanmusiikki*. Toim. Anneli Asplund ja Matti Hako. Helsinki: SKST 366.
- Gottlund, G.A. 1986. *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. Kirkenär: Gruetunet museum och SKS.
- Haapalainen, T.I. 1976. *Die Choralhandschrift von Kangasala aus dem Jahre 1642. Die Melodien und ihre Herkunft*. Acta Academiæ Aboensis, Ser. A. Humaniora. Vol. 53. Åbo.
- Haavio, Martti 1932. ”Kettenmärchenstudien II.” – *Folklore Fellows Communications* 99. Helsinki.
- Honko, Lauri 1990. ”Folkloreprosessi.” – *Sananjalka* 32.
- Hultin, Arvid 1931. *Katalog över Helsingfors Universitetsbiblioteks samlingar av skillingstryck utarbetad och utgiven av Arvid Hultin. II. Väldsliga visor*. Helsingfors.
- Julku, Kyösti 1985. *Farvidin maa. Pohjois-Suomen historia*. Oulu: Studia historica septentrionalia 9.
- Julku, Kyösti 1986. *Kvenland – Kainuunmaa*. Oulu.
- Kolehmainen, Ilkka 1977. *Kalevalansävelmän musikologista syntaksia*. Pro gradu musiikkiteieteessä ja sivulaudaturtyö suomalaisessa ja vertailevassa kansanrunoudentutkimuksessa. Helsingin yliopisto.
- Kettunen, Lauri 1909. *Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen*. Helsinki: SKS.
- Kettunen, Lauri 1935. *Vermlannin suomalaisten uskomuksia, taruja ja taikoja*. Helsinki: SKS, Suomi V, 17.
- Kettunen, Lauri 1960. *Kahdeksan matkaa Vermlannin metsäsuomalaisiin (1907–1937)*. Helsinki: Kauppakirjapaino.
- Kirkinen, Heikki 1976. *Karjala taistelulentänä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kuusi, Matti 1963. ”Varhaiskalevalainen runous.” – *Suomen kirjallisuus I*. Toim. Matti Kuusi. Helsinki: SKS ja Otava.
- Kuusi, Matti 1963a. ”Keskiajan kalevalainen runous.” – *Suomen kirjallisuus I*. Toim. Matti Kuusi. Helsinki: SKS ja Otava.
- Kuusi, Matti 1980 (toim.). *Kalevalaista kertomarunoutta*. Helsinki: SKS.
- Lampén, Ernst 1925. *Värmlannin matka*. Helsinki: Otava.
- Leisiö, Timo 1986. ”Riimillisen kansanlaulun metriset systeemit. Aiheen alustavaa hahmottelua.” – *Etnomusikologian vuosikirja 1986*.
- Leisiö, Timo 1988: ”Runoin virsistä Syrjälän Kaappoon polskaan.” *Etelä-Pohjanmaan historia VI*. Seinäjoki.

- Leisiö, Timo 1989. ”Runoin jäljillä eli perintemme todellisuuksien selityksiä etsimässä.” – *Vaijeritemppu. Ilpo Saunion juhla-kirja 1.4.1989*. Toimittaneet Vesa Kurkela ja Anu Laakkonen. Helsinki.
- Leisiö, Timo 1995. ”Gottlund, Pippingsköld, Poppius ja kolme ’kansallista sävelmää’.” – *Musiikki* n:o 1.
- Leisiö, Timo 1996. ”Pääsiäinen ja paasto” – *Aspekteja*. Toim. Natalia Baschmakoff, Arja Rosenholm ja Hannu Tommola. Slavica Tamperensia V. Tampere.
- Leisiö, Larisa et Leisiö, Timo 1993. ”Savon historiaa tuohikirjeessä. Novgorodista löydetty venäjänkielinen teksti kertoo karjalaisten ja savolaisten vihanpidosta vuonna 1471.” Viikonvaihe 13. *Savon Sanomat* 22.8.
- Leisiö, Timo ja Tainio, Juha 1988. ”Pisti pillit säkkihinsä”. Ajatuksia säkkipillistä Suomenlahden rantamailla. – *Arkki* 13. Tampere: Kansanperinteen laitos.
- Lund, Cajsa S. 1981: ”The Archeology of Scandinavia.” – *World Archeology*, Vol. 12, Nr. 3.
- Maasalo, Katri 1994. *Suomalainen kehtolaulu*. – KICD-35: Kansanmusiikki-instituutti ja Kansanperinteen laitos.
- Masonen, Jaakko 1988. *Hämeen härkätie. Synty ja varhaisvaiheet*. Tiemuseon julkaisuja 4. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pekkanen, Tuomo 1984. ”Suomen kieltä 500-luvulla.” – *Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 79. Helsinki.
- Rimmer, Joan 1981. ”An archeo-organological survey of the Netherlands.” – *World Archeology*, Vol. 12, Nr. 3.
- Saxo Grammaticus. *Danmarks krønike*. Oversat af Fr. Winkel Horn. 1985 Viborg: Peter Asschenfeldts Stjernebøger A/S.
- Setälä, E. N. 1910. ”Kullervo – Hamlet.” – *Valvoja* XXX.
- Siikala, Anna-Leena 1994. *Suomalainen šamanismi*. Helsinki: SKS.
- SKES. *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI*. Lexica societatis Fennougricæ. Helsinki.
- SKVR. *Suomen kansan vanhat runot*. Helsinki: SKS.
- SuKaSäv. II. *Suomen kansan sävelmiä. Toinen jakso. Laulusävelmiä*. Toim. Ilmari Krohn. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkiainen, Kari 1990. *Finnarnas historia i Sverige I*. Nordisk museets handlingar 109. Stockholm.
- Timonen, Senni (toim.) 1982. *Näin lauloi Larin Paraske*. Helsinki: SKS.
- Turesson, Gunnar 1964. *Värmländska kulturtraditioner. Del III. Finsk odling, dikt och musik*. Stockholm: Tidens förlag.
- Voionmaa, Väinö 1947. *Hämäläinen eräkausi*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Østberg, Kristian 1978. *Finnskogene i Norge*. Grue: Elverum trykk A/S.